

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І
МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Становлення та розвиток інституту Президентства в Україні»

Здобувача 2 курсу МАПУА групи

Освітньої програми: Публічне управління та
адміністрування

Спеціальності: 281 Публічне управління та
адміністрування

Галузі знань: 28 Публічне управління та адміністрування

Ступеня вищої освіти: магістр

Скрипника Дмитра Юрійовича

Використання чужих ідей, результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

(підпис) (ініціали, прізвище)

Науковий керівник:

Кандидат наук з державного управління

Заболотний Андрій Володимирович

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії:

Підпис

(Прізвище та ініціали)

Підпис

(Прізвище та ініціали)

Вінниця - 2025

АНОТАЦІЯ

Скрипник Дмитро Юрійович. Становлення та розвиток інституту Президентства в Україні. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. 281 Публічне управління та адміністрування. **Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, 2025 р.**

У кваліфікаційній роботі розкрито становлення та етапи розвитку інституту Президентства в Україні як ключового елементу системи державної влади. Проаналізовано конституційно-правовий статус Президента, еволюцію його повноважень, та взаємодію. Розкрито поняття, сутність інституту Президентства.

Розглянуто історичні етапи становлення Президентства в Україні, зокрема запровадження інституту у перші роки незалежності до сучасного періоду воєнних викликів. Приділена увага впливу політичних реформ, а також реалізацію президентських повноважень у різні періоди незалежності України.

На основі проведеного аналізу окреслено основні проблеми функціонування інституту, визначенню його ролі в сучасних реаліях України, а також основних викликів, проблем і перспектив реформування президентської влади.

Ключові слова: Президент України, інститут Президентства, конституційна реформа, державна влада, політична система.

SUMMARY

Dmytro Skrypnyk. The formation and development of the institution of the Presidency in Ukraine. Qualification work in the form of a manuscript. 281 Public management and administration. **Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, 2025.**

The qualification work reveals the formation and stages of development of the institution of the President in Ukraine as a key element of the system of state power. The constitutional and legal status of the President, the evolution of his powers, election mechanisms and interaction are analyzed. The concept and essence of the institution of the presidency are revealed.

The historical stages of the formation of the presidency in Ukraine are examined, from the introduction of the institution in the early years of independence to the modern period marked by wartime challenges. Attention is given to the impact of political reforms and to the exercise of presidential powers throughout different periods of Ukraine's independence. Based on the analysis, the main problems of the functioning of the institute, the definition of its role in the modern realities of Ukraine, as well as the main challenges, problems and prospects for reforming presidential power were identified.

Keywords: President of Ukraine, institution of the Presidency, constitutional reform, state power, political system.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА	
1.1. Поняття та сутність інституту Президентства.....	11
1.2. Правові основи функціонування інституту Президентства.....	17
1.3. Взаємодія президентської влади з іншими інститутами державної влади.....	26
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ	
2.1. Запровадження інституту Президентства в незалежній Україні (1991 — 1995 рр.).....	36
2.2. Розвиток інституту Президентства України у процесі становлення Конституції та Конституційної реформи 2004 - 2006 рр.....	45
2.3. Трансформація президентської влади в умовах політичної кризи.....	55
2.4. Президентська влада після Революції Гідності до сьогодення.....	61
Висновки до другого розділу.....	70
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ	
3.1. Роль Президента в напівпрезидентській республіці: досвід України та країн Європейського Союзу.....	73
3.2. Виклики та проблеми інституту Президентства в сучасній Україні....	81
3.3. Перспективи реформування президентської влади в Україні.....	86
Висновки до третього розділу.....	93
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ЄС – Європейський Союз.

КСУ – Конституційний Суд України.

НАТО – Організація Північноатлантичного договору.

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції.

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України.

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України.

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

СТСК – Спеціальна тимчасова слідча комісія Верховної Ради України з питань імпідменту Президента України.

США – Сполучені Штати Америки.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інститут Президентства є ключовим елементом системи державної влади, який поєднує політичне лідерство, конституційні гарантії та символічне уособлення державного суверенітету. Його роль у формуванні стратегічного курсу держави, забезпеченні стабільності влади та гарантуванні прав і свобод громадян має особливе значення для демократичного розвитку України. В умовах постійних викликів, в тому числі воєнного часу та процесу євроінтеграції, інститут Президентства виступає не лише конституційним органом, а й ключовим чинником політичної стабільності, національної єдності та стратегічного курсу держави.

Актуальність теми обумовлена потребою у всебічному аналізі еволюції президентської влади в Україні, її впливу на стабільність політичної системи, балансі влади і формування демократичних традицій. З часу запровадження посади Президента у 1991 році відбулося кілька етапів трансформації його статусу, а саме від моделі глави виконавчої влади до сучасного розуміння Президента як арбітра і гаранта Конституції. Кожен етап розвитку інституту Президентства супроводжувався глибокими політичними змінами та кризами, що ставали каталізаторами суспільного оновлення: від Помаранчевої революції 2004–2005 років, яка утвердила ідею виборності та політичної відповідальності глави держави, до Революції Гідності 2013–2014 років, що закріпила пріоритет громадянських прав і парламентаризму. Найновішим проявом цього історичного процесу стала Картонова революція 2025 року — перша в історії України, спрямована на захист демократичних інститутів.

В умовах парламентсько-президентської республіки Президент залишається фігурою, яка виконує функції гаранта Конституції, координатора взаємодії між гілками влади, арбітра у політиці та лідера у сфері зовнішньої політики й безпеки. Водночас практика свідчить про певну невизначеність президентських повноважень. У цьому контексті надзвичайно важливим є наукове осмислення законодавства щодо функціонування інституту

Президентства, здатного забезпечити ефективність державного управління, стабільність політичної системи та розвиток демократичних засад.

До того ж, інститут президентства має також значний вплив на формування політичної культури та громадської свідомості. Для українського суспільства президент залишається персоніфікованим символом державної влади, на якого покладаються очікування щодо забезпечення порядку, реформ та національної безпеки. Така персоніфікація влади є як ресурсом легітимності. Тому дослідження ролі Президента у контексті розвитку політичної культури та громадянського суспільства набуває особливого значення.

Проблематика інституту Президентства широко досліджувалася вітчизняними і зарубіжними науковцями. Значний внесок у її вивчення зробили Кармазіна М. [6], Зелінська М. [9], А. Шкуро [3], Зозуля О. І. [14], В. Литвин [30], Мартинюк Р. С. [22], Литвин В. [41], Москалюк М. [62] та інші, які розглядали президентство та його розвиток як політико-правовий феномен, що поєднує правові норми з реальною владною практикою.

Разом із тим, попри наявність вагомої теоретичної бази, залишається недостатньо опрацьованим питання еволюції інституту Президентства на сучасному етапі розвитку української державності та питання гармонізації юридичних і політичних аспектів президентської влади, визначення її оптимального місця в сучасній системі публічного управління України. Саме тому дослідження становлення та розвитку інституту Президентства є важливим для розуміння розвитку України як незалежної держави та функціонування органів влади в контексті інституту президентства.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження становлення, розвитку та сучасного стану інституту Президентства в Україні, визначення його рольового значення у системі державної влади, впливу на політику і демократичний розвиток держави.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретико-правову природу та сутність інституту президентства, визначити його місце в системі державної влади;
- дослідити правові основи функціонування інституту Президента України, зокрема конституційні засади, механізми легітимації та межі повноважень глави держави;
- охарактеризувати основні етапи становлення інституту Президентства в Україні, простеживши трансформацію його статусу та компетенції;
- виявити особливості взаємодії Президента з іншими інститутами державної влади;
- дослідити сучасні тенденції та проблеми функціонування інституту Президентства в умовах парламентсько-президентської республіки;
- визначити перспективи подальшого розвитку та вдосконалення інституту Президента України з урахуванням демократичних принципів, європейських стандартів і сучасних викликів.

Об'єктом дослідження є інститут Президентства в Україні як складова системи державної влади та його функціонування в механізмі публічного управління і конституційного ладу держави.

Предметом дослідження є процес становлення, правові засади, етапи розвитку та сучасні механізми функціонування інституту Президентства в Україні, а також його роль у системі влади.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Метод аналізу та синтезу застосовано для вивчення структури інституту Президентства, його функцій, ролі у системі державної влади та узагальнення результатів дослідження. Історико-правовий метод дає змогу простежити етапи формування інституту Президента в Україні, починаючи з моменту проголошення незалежності. Формально-юридичний метод застосовано для дослідження конституційних норм, законів та підзаконних актів, які регламентують діяльність Президента України та визначають його місце в системі органів влади. Системно-структурний метод

використовується для розгляду інституту Президентства як цілісного елементу державного механізму, взаємопов'язаного з парламентом, урядом і судовою владою. Метод порівняльно-історичного аналізу допомагає виявити закономірності еволюції президентської влади на різних етапах державотворення.

Інформаційна база дослідження включає нормативно-правові акти України, які регулюють діяльність інституту Президента, зокрема Конституцію України, закони України, укази Президента України, що визначають порядок реалізації повноважень глави держави. Додатково використано рішення Конституційного Суду України, які тлумачать положення щодо статусу та повноважень Президента. Наукову основу дослідження становлять праці науковців, присвячені питанням конституційного права, державного управління, політичної науки та розвитку інституту Президентства, зокрема дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні становлення та розвитку інституту Президентства в Україні, уточненні його теоретико-правової сутності та місця в системі публічної влади, а також у формулюванні пропозицій щодо подальшого вдосконалення інституту Президента України відповідно до демократичних принципів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані для вдосконалення функціонування інституту Президента України, підвищення ефективності взаємодії між гілками влади та удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності глави держави. Матеріали дослідження можуть бути застосовані у практиці публічного управління, яка стосується статусу та повноважень Президента України, а також у навчальному процесі.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час участі у Всеукраїнській конференції 2025 року з міжнародною участю «Освіта і наука в галузі адміністрування та бізнесу: сучасні тренди і проблеми», що відбулася на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського. Під час конференції було представлено основні положення магістерської роботи на тему «Становлення та розвиток інституту Президентства в Україні», зокрема результати, що стосуються президентської ролі у формуванні державної політики та особливостей взаємодії Президента з іншими гілками влади. Крім того, результати дослідження були апробовані на науково-практичній конференції «Розбудова доброчесності та комплаєнсу в Україні: виклики і перспективи євроінтеграції», яка також відбулася на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. У межах цього заходу було обговорено аспекти прозорості, відповідальності інституту Президента.

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 110 сторінок. Список використаних джерел містить 89 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА

1.1. Поняття та сутність інституту Президентства.

Інститут Президентства являє собою складне й багатоаспектне явище, що перебуває на перетині політичної теорії, конституційного права, і водночас уособлює потребу суспільства в персоніфікованому гарантові державного суверенітету. Етимологічно поняття *praesidens*, тобто той, хто сидить попереду, походить із латини і первісно позначало особу, що головувала на зборах. Новітній зміст цьому термінові надали американці 1787 року, створивши посаду президента як виборного одноособового очільника виконавчої влади. Тим самим вони заклали інституційний прецедент, що надалі поширився у світовій політико-правовій практиці та набув характеру моделі для наслідування. Уже сьогодні посада президента існує більш ніж у 150 державах світу, утверджуючи республіканський принцип виборності та обмеженості мандата. [1, с. 79-80]

У науковому дискурсі усталилося кілька підходів до розкриття сутності інституту Президентства. У юридичному вимірі він трактується як сукупність конституційно-правових норм, що регулюють порядок формування, статус, компетенцію та відповідальність глави держави. Політологічна традиція натомість акцентує увагу на балансі влад і реальній ролі президента у системі стримувань і противаг, підкреслюючи значення партійної належності й здатність формувати політичний порядок денний. [2, с. 337-339] Соціологічний підхід розглядає президентство крізь призму символічно-репрезентативної функції та комунікативної взаємодії глави держави з громадянами, що особливо актуалізується у сучасні реалії. [3, с. 206]

Важливо наголосити, що вітчизняна політологічна традиція значною мірою розвиває ці підходи крізь призму поняття політичної влади. Як

зазначають О. Струкевич, О. Конотопенко та С. Лапшин, влада у політиці завжди передбачає поєднання легітимності й примусу, а інститут Президентства вбирає ці елементи в концентрованій формі, що й визначає його роль як у правовій, так і в політичній системі. [4, с. 241-246] Таким чином, у президентстві поєднано не лише юридичний статус, а й реальну спроможність до владних повноважень.

Важливим є розмежування понять «інститут Президентства» та «інститут Президента». Перше поняття охоплює не лише особу глави держави, але й організаційно-штатну вертикаль, процедури легітимації, а також загальний політичний контекст. Інститут президента ж відображає безпосередньо юридичний статус його носія, що закріплюється в Основному Законі.

Сучасна політико-правова наука виокремлює щонайменше чотири взаємопов'язані виміри інституту Президентства. По-перше, це нормативний аспект, що включає правила щодо обрання, тривалості каденції, вимог до кандидатів і підстав дострокового припинення повноважень. По-друге, організаційно-функціональний рівень, який охоплює систему допоміжних структур такі як: канцелярії, ради, радники, через які реалізуються президентські рішення. По-третє, політико-культурний вимір, у межах якого президент постає «символом нації», а його публічні комунікації формують уявлення суспільства про легітимність влади й національну ідентичність. По-четверте, легітимаційний вимір, що виражається у рівні довіри й очікувань суспільства від глави держави. Антон Шкуро слушно зазначає, що саме цей параметр вирішує, чи трансформується формально сильний президент у реальний центр державної стратегії, чи залишиться лише церемоніальним модератором. [3, с. 204]

Не менш значущою для розуміння сутності Президентства є типологія його форм. Класичні праці М. Дюверже та Дж. Сарторі виділяють три різновиди республіканського правління — президентську, парламентську та змішану. Президентська модель ґрунтується на жорсткому розподілі влад, де

президент об'єднує функції глави держави й уряду та формує кабінет безпосередньо, поза парламентом. У парламентській республіці президент виконує здебільшого представницькі функції, а уряд формується парламентською більшістю. Змішана модель, у свою чергу, поєднує сильну, всенародно обрану президентську постать з урядом, відповідальним перед парламентом. [1, с. 81]

Важливість типологізації пояснюється тим, що від форми правління залежить зміст президентських повноважень та очікувань суспільства. Так, у Латинській Америці надмірна концентрація влади в руках президента неодноразово призводила до демократичних рецесій, тоді як у США жорсткий поділ влад і сильна судова система утримували політичний баланс. Саме тому дослідники застерігають пострадянські держави від механічного копіювання чужих моделей без урахування культурного контексту. [5, с 43-51]

В українських реаліях інститут Президентства перебуває на етапі неповної інституціоналізації коли його правові основи вже закріплені, проте культурні й практичні механізми їх реалізації все ще формуються. Це зумовлює зміну суспільних очікувань — від запиту на сильного лідера у 1990-х до нинішньої персоналізації виборчих кампаній, де визначальними стають харизма та медійний образ кандидата. У результаті інститут Президентства в Україні має змішану природу, тобто формально напівпрезидентську, але з постійними коливаннями в бік посилення чи послаблення впливу глави держави залежно від політичної ситуації.

Таким чином, інститут Президентства варто розглядати як багатовимірне явище, що поєднує юридичну норму, політичну організацію, персоналізоване лідерство та символічну функцію нації. Його стійкість визначається балансом між цими складовими та рівнем легітимності в очах суспільства. Втрата хоча б однієї з них, а це стосується насамперед правової основи, організаційної ефективності, громадської довіри чи політичної культури призведе до формального, церемоніального президентства, або до персоналістської автократії. Саме ця мінливість робить інститут Президентства водночас

центральною і найвразливішою елементом сучасної української державності. [6, с. 45-47]

Треба підкреслити, що коли ми аналізуємо інститут Президентства системно, то дивимося не просто на те, що там усередині – на його структуру. Ми обов'язково враховуємо зовнішні фактори, які теж впливають на те, як люди сприймають президентську владу. Ключовим моментом тут є рівень політичної культури, який, по суті, задає стандарти поведінки для глави держави і визначає, чого саме суспільство чекає від нього. Дослідження, до речі, чітко показують: щоб демократія була стабільною, потрібна активність звичайних громадян, їхня політична участь і, що важливо, готовність як еліт, так і всього суспільства йти на компроміси. У тих країнах, де політична культура вже розвинена, президент – це не просто політичний лідер. Він стає символом національної єдності та ідентичності. Але якщо говорити про суспільства, де домінує підданський тип культури, там часто зберігається таке собі уявлення про президента, ніби він має майже сакральний статус, що теж, звісно, впливає. [7]

Український досвід підтверджує цю закономірність. У кризові періоди суспільство демонструє готовність делегувати президентові значно ширший мандат довіри, очікуючи оперативних і жорстких рішень. Це ще раз доводить, що інститут Президентства виконує інтеграційну функцію, акумулюючи суспільні та політичні очікування.

У контексті співвідношення особистісного лідерства та інституційних рамок важливим є внесок М. Вебера, який виокремив три типи легітимації влади, а саме традиційну, харизматичну та раціонально-легальну. Президентська влада поєднує всі ці типи. Формальний мандат часто підкріплюється харизматичними рисами кандидата, а в суспільствах із сильними історичними традиціями зберігаються й елементи символічного авторитету. Проте небезпека виникає тоді, коли харизма починає домінувати над раціонально-легальним, відсуваючи конституційні норми на другий план. Такі тенденції неодноразово проявлялися у Латинській Америці в таких

країнах як Аргентина часів Перона, Венесуела Чавеса, Болівія Моралеса. Український випадок вигідно відрізняється активністю громадянського суспільства, що перешкоджають повній монополізації політичного простору. [6, с. 46-47]

Варто зазначити, що зміна політичних наративів, наприклад «президент – слуга народу» у 2019 р., або «президент – верховний головнокомандувач» у 2022 р. задає вектор, у яких суспільство інтерпретує дії глави держави. Таким чином, інститут Президентства є не лише формально-правовою конструкцією, а й живим комунікативним процесом, у якому норми переплітаються з символами та очікуваннями.

Іще на початку 1990-х український законодавець визначив Президента одночасно главою держави та очільником виконавчої влади. Ця подвійна роль була закріплена змінами до Конституції 1978 року і підтверджена в статті 19 Конституційного договору 1995 року. Проте ухвалення Конституції 1996 року відокремило ці ролі та дало визначення. Відповідно до статті 102 Конституції України, Президент є главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. [8, ст. 102] Це положення закріплює не лише символічну, але й практичну роль президента як арбітра в системі державної влади. Президент є символічним і політичним главою держави, але вже без формального статусу керівника уряду. Відтоді українська система набуває рис напівпрезидентської. Саме цю модель сучасна наука вважає типовою для України, розглядаючи її поряд із класичними президентськими та парламентськими формами республіки. Джованні Сарторі виокремлює п'ять ключових ознак такої системи: прямі всенародні вибори глави держави; подвійну виконавчу владу; інституційну незалежність президента від парламенту; політичну підзвітність уряду народним обранцям; а також змінні конфігурації рівноваги між головними центрами влади.

Якщо подивитися на Україну, то як ці ознаки працюють на практиці, це сильно залежить від політичної фази. Коли в парламенті є більшість від партії

Президента, то глава держави фактично посилює свою роль, і система стає дуже схожою на президентську. А от якщо більшості немає, і уряд є політично опозиційним, то президент більше виконує роль арбітра у тих всіх законодавчих ініціативах. Наша українська президентура має свою специфіку, причому і з соціологічної сторони. Перший президент вийшов із колишньої комуністичної номенклатури, і це, звісно, призвело до такої собі суміші нових демократичних правил і старих адміністративно-командних практик. Це компромісне походження потім позначилося на тому, як ішли реформи. Але треба обов'язково пам'ятати, що саме запровадження посади президента було одним із ключових моментів для швидкої міжнародної легітимації незалежної України. Бо у світовій політиці президент символізує державний суверенітет та безперервність влади. Його дипломатичний статус відкриває двері для різних міжнародних угод та членства в організаціях. [9, с. 69-73]

Водночас постає питання чи готове суспільство сприймати главу держави не як володаря, а як координатора демократичної держави. З огляду на це важливо наголосити на нерозривному зв'язку інституту Президентства із соціокультурним середовищем. У вітчизняній науковій літературі дедалі частіше підкреслюється, що ефективність президентури залежить не тільки від конституційних повноважень, але й від історичної пам'яті та практик політичної взаємодії. Як зауважує А. Паньков, осмислення Президентства потребує історико-правового аналізу менталітету, адже саме він визначає уявлення громадян про легітимну владу та поведінку політичних еліт. Менталітет виступає системоутворюючим фактором політики, який безпосередньо впливає як на рішення президента, так і на їх сприйняття.

Український контекст додає, що коли в суспільстві переважає установка на персоналізовану відповідальність, президентський мандат автоматично розширюється навіть за формально обмежених повноважень. Проте, як тільки такі очікування стикаються з інституційними бар'єрами — парламентською коаліцією чи опозиційним урядом, відбувається відкат ролі глави держави до арбітражної. [10, с. 144-148]

Дивлячись на нашу історію та правові документи у ретроспективі, стає зрозуміло, що ця тяга до персоніфікованого лідерства в Україні це не просто так, оскільки вона має значно глибше коріння. Ось, наприклад, І. Старків нам нагадує, що інститут де був глава держави у вигляді князя, чи гетьмана – існував століттями. Через це посада Президента, яку запровадили у 1991-му, вона просто органічно наклалася на те, що вже було у нашій культурній основі. [11, с. 861-862]

Тобто, інститут Президентства в Україні є таким динамічним поєднанням із трьох речей: історичної пам'яті про те, що був одноосібний лідер, потім сучасної конституційної моделі з її дуалізмом влади, і, нарешті, суспільних очікувань – що глава держави має діяти швидко і рішуче. А від того, наскільки ці всі елементи вийдуть узгодженими, залежить, чи зможе наша держава взагалі перетворити цю ментальну потребу у «сильному лідері» на робочий та стабільний правовий механізм, який буде водночас обмежувати президентську владу і надавати їй легітимності.

Таким чином, інститут Президентства в Україні потрібно сприймати як багатовимірну річ, яка поєднує в собі правові норми, політичну практику, історичні традиції та культуру. Його реальна сутність не зводиться тільки до тих формальних повноважень, що записані в законах. Вона у його здатності бути символом державності, таким собі модератором стратегічних напрямків і інтегратором національних інтересів. Подальший розвиток цього інституту буде залежати не лише від ефективності правових механізмів і політичної культури, а й від того, наскільки суспільство виявиться готовим перетворити свою потребу в персоналізованому лідерстві на стійку систему демократичного врядування.

1.2. Правові основи функціонування інституту Президентства

Правові основи функціонування інституту Президентства в Україні формуються як багаторівнева система, у центрі якої Конституція України, що

визначає місце й роль Президента в організації публічної влади, а також коло його повноважень і запобіжники їх реалізації. Поза конституційним рівнем цю основу деталізують спеціальні закони, підзаконні акти, внутрішні регламенти та судова практика, насамперед рішення Конституційного Суду. Саме такий комплекс як конституційні норми, законодавчі процедури та інституційні механізми контролю забезпечує не четверту гілку влади, а процедурно обмежену, але інтегруючу роль глави держави у змішаній республіканській моделі. [13, с. 25]

Конституційний фундамент окреслює, що легітимація президентської влади має такий собі подвійний вимір. З одного боку, це пряма всенародна виборність, а з іншого його діяльність мусить бути чітко прив'язана до принципу верховенства права. Тобто він не може робити що завгодно, а має діяти тільки на підставі, в межах повноважень та у спосіб, які вже визначені Основним Законом і всіма законами України. Головна норма, таке собі нормативне ядро, це, звісно, стаття 102 Конституції за якою Президент є главою держави, він виступає від її імені, гарантує державний суверенітет, територіальну цілісність, додержання Конституції, всі права і свободи людини та громадянина. І, що важливо, він також гарантує наш стратегічний курс на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО. [8] У цьому баченні, як підкреслює Олена Ковальчук, Президент виглядає не просто як представник окремої гілки, а як уособлення державної влади загалом. Це зумовлюється його роллю, місцем і тими повноваженнями, що він має. Хоча, з іншого боку, ефективність цієї ролі залежить від того, наскільки детально прописані процедури її здійснення. [12, с. 83-86]

У межах цього фундаменту науковці додатково виділяють запобіжну функцію глави держави, тобто сукупність інструментів, що унеможливлюють дисбаланс між гілками влади. Телліс у своїй роботі уточнює, що саме елементи запобіжних функцій формують передумову ефективності системи державного управління, оскільки з'єднують персоніфіковану легітимацію Президента з правовими бар'єрами проти надмірної концентрації влади. Практичний вплив

Президента на законодавчу і виконавчу владу значною мірою зумовлюється особистими якостями посади-носія, що, у свою чергу, підвищує цінність процедурних рамок, яка знімає ризик персоналізації рішень. [16, с. 71]

Дослідження етапів становлення інституту Президентства фіксує, що у 1990–1995 роках українська модель наближалася до президентської моделі, де Президент поєднував роль глави держави та фактичне керівництво виконавчою владою. В історичній ретроспективі юридичний статус Президента істотно змінився після прийняття Конституції 28 червня 1996 року. Від моделі «глави виконавчої влади» перехід здійснено до моделі «глави держави», що відповідає логіці механізму у змішаних республіках. Науковці акцентують, що вилучення з Конституції ознак глави виконавчої влади було закономірним кроком у напрямі європейських стандартів організації державної влади. Відтоді статус глави держави отримав новий зміст і позначив межі впливу Президента на виконавчу сферу через конституційні процедури, а не пряме керівництво урядом. [14, с. 42-44] Таку еволюцію підтверджують інші автори, що посада Президента в Україні з 1991 року пройшла кілька етапів номінування і функціонального наповнення, від «глави виконавчої влади» до чинного визначення «глава держави». [13, с. 364]

Легітимаційна основа інституту Президентства тримається на конституційно врегульованому виборчому процесі і всіх тих вимогах, які висувуються до кандидата. За статтею 103, Президента України обирають самі громадяни. Це відбувається на основі загального, рівного і прямого виборчого права, голосування яке таємне, і обирається він на п'ять років. Обмеження, які стосуються кількості строків, а також усі кваліфікаційні вимоги: вік, проживання, володіння державною мовою – це, по суті, такі собі запобіжники проти надмірної персоналізації влади. [15] З моменту, як тільки Президент вступає у свої повноваження, він користується конституційними гарантіями. Серед них, наприклад, право недоторканності на час виконання обов'язків та охорона звання. Ці речі захищають інститут, але це не означає, що він стає абсолютно поза контролем.

Коло повноважень, визначене статтею 106 Конституції, структуровано за такими сферами: безпека й оборона - статус Верховного Головнокомандувача, можливість реагувати у кризових ситуаціях, зовнішня політика - представництво держави, укладення міжнародних договорів, визнання держав, призначення і відкликання послів, законодавчий процес - законодавча ініціатива, послання, підписання або повернення закону, кадрова політика призначення та звільнення посадових осіб, участь у формуванні окремих органів, а також видання указів і розпоряджень. Нормативно це відтворює модель лідерства у сферах, за які Президент відповідає конституційно. В межах цього кола окремої уваги потребує інститут контрасигнації як механізм політичної відповідальності уряду за реалізацію президентських актів у сферах, де потрібна солідарна дія органів виконавчої влади. Питання щодо вето, розпуску парламенту та контрасигнації демонструють, що чіткість цих процедур розмежовує символічне й операційне лідерство глави держави та мінімізує колізії в змішаних системах. [8]

У зовнішньополітичній сфері президентські повноваження мають класичний для змішаних республік зміст. Президент представляє Україну в міжнародних відносинах, веде переговори, укладає міжнародні договори, приймає вірчі та відкличні грамоти, вирішує питання визнання держав. [23] Водночас конституційний текст не передбачає права зворотної дії певних дипломатичних актів на кшталт позбавлення дипломатичних рангів шляхом скасування попереднього указу, що підтверджує судова практика. Такий досвід підкріплює українську тенденцію до процедурного лідерства Президента у зовнішній політиці, де ключовим є не розширення перелік повноважень, а забезпечення прозорості взаємодії із парламентом і урядом під час їх реалізації. [13, с. 390]

У конституційному регулюванні повноважень окреме місце посідають інструменти взаємодії з парламентом. По-перше, Президент має політико-процедурні важелі щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради у конституційно визначених випадках. По-друге, стаття 87 Конституції

закріплює механізм парламентської відповідальності уряду, який може бути ініційований, зокрема Президентом. Це підкреслює, що глава держави не керує урядом безпосередньо, але впливає на політичну відповідальність виконавчої влади через конституційний механізм. [8]

Система контролю і противаг містить як політико-правові, так і суто юридичні механізми. Найрадикальнішим інструментом політико-юридичної відповідальності є процедура імпічменту. Вона передбачає складний ланцюг рішень: звинувачення, висновки Конституційного Суду України (КСУ) щодо дотримання всіх процедур та Верховного Суду щодо наявності ознак злочину, а остаточне рішення приймає Парламент. Деталі юридичного виміру контролю за президентською владою розкриває спеціальний Закон № 39-IX від 2019 року. Процедура розпочинається, коли не менш як 226 народних депутатів подають звернення з правовим обґрунтуванням необхідності створення Спеціальної тимчасової слідчої комісії (СТСК). Це питання обговорюється на найближчому пленарному засіданні без потреби окремого рішення про включення до порядку денного. Рішення про ініціювання імпічменту також ухвалюється мінімум 226 голосами. СТСК має бути сформована протягом тридцяти днів. До її складу входять спеціальний прокурор та спеціальні слідчі. Її повноваження охоплюють збирання доказів, витребування потрібних матеріалів, призначення експертиз, а також заслуховування Президента та свідків. Висновок, що містить звинувачення, підписують усі ключові учасники: спеціальний прокурор, спеціальні слідчі, голова та секретар комісії. Важливо, що законодавство передбачає письмове попередження свідків та експертів про кримінальну відповідальність за відмову або надання неправдивих свідчень. У разі виявлення таких порушень матеріали справи мають бути передані до органів досудового розслідування. [15]

Коли повноваження Президента припиняються достроково, обов'язки глави держави переймає Голова Верховної Ради. Але тут є конституційно визначені обмеження: існує цілий перелік пунктів зі статті 106, які тимчасовий виконувач обов'язків не може здійснювати. Це зроблено, щоб знизити ризик

того, що влада може сконцентруватися в одних руках під час цього перехідного періоду.

Правова форма діяльності Президента — це насамперед, акти індивідуальної та нормативної дії у вигляді указів і розпоряджень. Як звертає увагу О. Ковальчук, Конституція не знає інших видів актів глави держави, тому практики універсалів чи доручень поза межами конституційної форми виходять за допустимі рамки і не повинні застосовуватися. Що стосується юридичного контролю за тими актами які видає Президент, то його повністю реалізує Конституційний Суд України. До його юрисдикції прямо віднесено вирішення питань, які стосуються конституційності актів Президента, а також офіційне тлумачення самої Конституції. [8, 13, с. 509]

Особливим компонентом правових основ є звичайно ж, організація апарату, який допомагає главі держави у його діяльності. Структура Офісу Президента України встановлюється спеціальним указом. У ньому детально прописуються посади керівника, його заступників, апарату і спеціальних радників-уповноважених. Ці елементи чітко відображають допоміжну владу, яка орієнтована виключно на потреби Президента для реалізації його повноважень. По суті, це відповідає позиції, що органи забезпечення діяльності Президента — це специфічна ланка державного управління, завдання якої гарантувати виконання функціональних обов'язків глави держави, а також забезпечення гарантій, які надаються як під час здійснення повноважень, так і після їх завершення. Хоча, звісно, існування таких допоміжних апаратів постійно викликає запитання щодо того, наскільки конституційним є їхнє функціонування.

Ще один ключовий елемент правових основ — це кадровий вимір президентської компетенції. Конституція надає Президенту право подавати кандидатури, призначати та звільняти посадових осіб у чітко визначених сферах. Це стосується, зокрема, безпеки та оборони, зовнішньої політики, а також в якісь мірі і правосуддя. Проте процедурна деталізація цих важливих повноважень часто виявляється розпорошеною по різних законах. О.

Ковальчук слушно наголошує на тому, що необхідний спеціальний закон, який зміг би уніфікувати процесуальну сторону реалізації конституційно закріплених повноважень від внесення подань до видання актів та оприлюднення рішень. До цієї ж логіки належать і питання створення при Президентові різних консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у межах бюджетних призначень. Вони теж потребують чіткого законодавчого врегулювання. [12, с. 88-89] [22, с. 10]

І тут варто наголосити, що проблематика кодифікації інституту президента у законі не нова. Науковиця фіксує, що в Україні тривалий час діяли радянські рудименти — Закон УРСР «Про Президента Української РСР» 1991, який остаточно визнано таким, що не застосовується, лише Законом «Про дерадянізацію законодавства України» 2022 року. Спроби ухвалення спеціального закону про Президента, зокрема проєкт № 7248 від 31.10.2017 залишалися безрезультатними. Саме закон «Про Президента України» мав би охопити процедурні питання реалізації повноважень такі як: подання, консультації, візування, контрасигнування, оприлюднення, а також статус допоміжних органів і служб. [12, с. 86-90]

Адміністративно-правовий аспект президентської влади проявляється у тому, що визначені Конституцією функції мають поєднуватися з конкретними процедурами, щоб їх виконувати. Але тут є проблема, що законодавство не завжди послідовне. От, наприклад, деякі військово-управлінські повноваження Президента прописані дуже детально, а інші – занадто загально. З цієї причини потрібно вдосконалювати адміністративно-правове регулювання. Така ж ситуація і з контрольними повноваженнями у сфері національної безпеки. Через нечіткість правової визначеності виникають різні підходи до їх застосування, а це, в свою чергу, показує, що нам потрібні чіткі процедури. [12, с. 88] Крім того, є потреба у більш зрозумілому визначенні представницької функції глави держави. От Зозуля розділяє офіційне представництво країни Президентом і його ширшу політичну роль. Він наголошує, що це представництво є необхідним елементом юридичного статусу глави держави,

але воно не може підміняти собою компетенції, які належать до виконавчої влади. Таким чином, доктрина встановлює межі й процедури, в рамках яких Президент виступає як конституційний арбітр і символ єдності, а не просто як ще один прем'єр-міністр.

Ще однією важливою складовою правових основ є антикорупційні запобіжники. Президент України згідно зі статтею 3 Закону «Про запобігання корупції» є суб'єктом, уповноваженим на виконання функцій держави. Це означає, що на нього поширюються всі вимоги антикорупційного законодавства, включаючи обмеження щодо конфлікту інтересів, подарунків, сумісництва та декларування доходів. Крім того, Президент як суб'єкт декларування, зобов'язаний подавати електронну декларацію про майно, доходи, витрати і фінансові зобов'язання відповідно до вимог Закону, і цю декларацію перевіряє НАЗК. Дотримання всіх цих вимог є проявом прозорості у здійсненні публічної влади та важливим елементом для запобігання зловживанням посадовими повноваженнями. [27] Таким чином, Президент має бути прикладом того, як дотримуватися принципів доброчесності та прозорості у публічній діяльності.

У системі правового функціонування інституту Президентства гуманітарні повноваження Президента становлять особливу групу, оскільки є особистими, а не делегованими компетенціями. Вони реалізуються через чітко визначені нормативні процедури. Згідно з пунктом 27 частини першої статті 106 Конституції України, Президент здійснює право помилування. [8] Це повноваження конкретизовано в Указі «Про Положення про порядок здійснення помилування», який установлює процедуру розгляду клопотань і створює Комісію при Президентові з питань помилування, що гарантує юридичну визначеність і персональну відповідальність глави держави. [24]

У сфері громадянства Президент, відповідно до Закону України «Про громадянство України», ухвалює рішення про прийняття, вихід чи втрату громадянства, оформлюючи їх указами, що мають індивідуально-правовий характер. [25] Ці дії забезпечують реалізацію конституційного принципу

державного суверенітету через визначення належності до громадянського корпусу.

Закон «Про державні нагороди України» покладає на Президента повноваження затверджувати статути орденів і медалей та здійснювати нагородження. Хоча ця діяльність має переважно церемоніальний зміст, вона має правове значення, адже надає відзнакам юридичну силу й покладає на державу обов'язки щодо матеріального забезпечення нагороджених осіб. [26]

Значення мають і послання Президента до Верховної Ради, які попри відсутність нормативної сили відіграють важливу політичну, комунікативну та стратегічну роль у функціонуванні державної влади. Як зазначено, через послання глава держави реалізує своє конституційне повноваження забезпечення стабільності державної влади, а також сприяє зміцненню взаємодії між Президентом, парламентом і урядом. [28, с. 21-22]

Нарешті, ключовим запобіжником від персоніфікації влади і водночас елементом інституційної наступності є конституційне обмеження президентських каденцій, а полягає воно в тому, що одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Цю норму закріплено безпосередньо в статті 103 Конституції України, поряд із вимогами до кандидата і п'ятирічним строком повноважень глави держави. А отже, третя поспіль каденція тієї самої особи виключена. Таке обмеження виконує подвійну функцію: по-перше, гарантує періодичну змінюваність влади; по-друге, мінімізує ризики інституційного домінування однієї політичної фігури, зберігаючи для наступних виборів відкриту конкуренцію. Правила наступності охоплюють і часові межі для переходу влади. Конституція визначає, що чергові вибори Президента проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень; у разі дострокового припинення повноважень вибори мають відбутися в межах 90 днів від дня припинення, а новообраний Президент вступає на пост не пізніше 30 днів після офіційного оголошення результатів зі складенням присяги на урочистому засіданні Верховної Ради України. [8]

Підсумовуючи, правові основи функціонування інституту Президентства в Україні — це злагоджена система конституційних норм, законодавчих процедур, підзаконних організаційних рішень і конституційної юстиції, спрямована на поєднання сильної інтеграційної ролі глави держави з ефективними механізмами відповідальності та контролю. Проаналізувавши стан нормативного забезпечення, доходимо до висновку, що закріплення в Конституції Президента як глави держави логічно інтегрує інститут Президентства у європейську систему поділу влади. Таким чином, сучасна модель Президентства в Україні — це не монополія повноважень, а правовий механізм, у якому персоніфікована відповідальність і символічна єдність поєднані з процедурною передбачуваністю, парламентським контролем і юрисдикційним наглядом Конституційного Суду. Саме тому подальше вдосконалення спеціального законодавства та унормування адміністративних процедур є ключем до посилення інституційної спроможності Президентства без виходу за межі конституційних рамок.

1.3. Взаємодія президентської влади з іншими владними інститутами.

Взаємодія президентської влади з іншими інститутами державної влади формується у контексті класичної доктрини поділу влад, однак на українському ґрунті вона набуває специфічних політичних та правових рис, яка поєднує Конституцію, спеціальні закони, підзаконні регламенти та усталені практики. Першоосновою для розуміння цих процесів є стаття 6 Конституції України, котра запроваджує систему поділу між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, а Президентові надає роль гаранта.

Взаємодія Президента і Верховної Ради в нашій напівпрезидентській моделі, звичайно, відбувається в координатах класичного поділу влад. Але тут є своя, національна специфіка і в процедурах, і в практиках. Вихідна точка це

стаття 6 Конституції України, яка закріплює баланс між гілками влади і визначає Президента гарантом державного суверенітету та арбітром. [8] Цей статус, як уже було сказано, формально інтегрує Президента в усі процеси, що стосуються парламентського порядку денного. Саме через цю арбітражну функцію стає зрозуміло, чому стабільність системи залежить не лише від того, як формально прописані повноваження, а й від того, наскільки реально узгоджуються дії. Б. Ленігевич доводить, що коли між Президентом, парламентом та урядом був дисбаланс, це закономірно призводило до криз, а коли вони починали кооперативно балансувати, то поверталася політична стабільність. [30, с. 2]

Ключовий механізм у цій взаємодії — участь Президента у законотворчості. Конституція, а також закон «Про правотворчу діяльність», дає йому право законодавчої ініціативи та вето. Тут важливо підкреслити, що Президент виступає не просто як суб'єкт, який подає закони, а як арбітр, що має забезпечити баланс між політичною доцільністю та конституційною законністю. Його роль у правотворчості поєднує ініціативну функцію коли він вносить законопроекти, може визначати їх як невідкладні, формує стратегічні напрями у своїх щорічних посланнях до Ради. А також контрольну функцію — це право вето, перевірка якості законів і забезпечення їхньої відповідності Конституції.

Співпраця Президента з парламентом носить системний характер. Верховна Рада ухвалює закони, а Президент, діючи в межах Конституції, координує цей правотворчий процес і впливає на його зміст. Такий взаємозв'язок створює певний механізм балансу, де парламент реалізує волю народу через закони, а Президент гарантує їхню конституційність, якість і відповідність державним інтересам, маючи п'ятнадцятиденний строк, щоб повернути закон зі своїми пропозиціями. [31]

Особливий вимір цієї президентсько-парламентської динаміки також формує інститут невідкладних законопроектів. Згідно з ч. 2 ст. 93 Конституції,

ініціативи, які Президент визначив як невідкладні, розглядаються позачергово, що дає можливість для швидкого прийняття закону. [8] До прямого впливу на законодавчу взаємодію відносимо і право вето. Як слушно зазначає В. Пархуць, сильне відкладальне вето дає президентові змогу не лише блокувати, а й сутнісно коригувати зміст норми, фактично перетворюючи його на співучасника нормотворчого процесу. Водночас вимога 300 голосів для подолання вето дисциплінує парламент, спрямовуючи його до компромісу, адже кожне голосування стає перевіркою рівня міжфракційної консолідації.

Це не якась остаточна відмова, а процедурний місток до компромісу, що спонукає парламентські фракції враховувати мотиви Президента. Така взаємодія, як правило, набуває рис процедурного арбітражу коли Президент ініціює й коригує, парламент зважує й ухвалює, а процедура стає гарантією взаємної відповідальності. [32]

Стійкість президентсько парламентської взаємодії підтримується завдяки тому, що діалог інституціоналізовано між фракціями комітетами і профільними міністерствами. Навіть тоді коли існує політична монобільшість парламент намагається зберегти свою суб'єктність. Він виступає не просто виконавцем волі президента а учасником політичного діалогу здатним коригувати і вдосконалювати ініціативи глави держави. Як показує практика найефективніше президентські ініціативи просуваються після попередніх консультацій у комітетах де політична теза набуває юридично вивіреного вигляду. [33]

Виконавча влада в Україні побудована за принципом подвійної відповідальності. Уряд політично підзвітний парламенту але при цьому він постійно співпрацює з Президентом під час формування і реалізації виконавчої політики. Закон «Про Кабінет Міністрів України» визначає консультаційні механізми та процедури контрасигнації які перетворюють потенційні суперечності між Президентом та Урядом на передбачуваний процес переговорів. Згідно зі статтею 4 Закону «Про Кабінет Міністрів України» уряд

у своїй діяльності керується Конституцією законами України, а також указами Президента прийнятими відповідно до законодавства. Це означає, що Президент має право нормативного впливу на діяльність Кабінету Міністрів через свої акти які уряд зобов'язаний виконувати. У сфері кадрової політики Президент відіграє ключову роль у формуванні уряду. Відповідно до статті 8 цього ж Закону Прем'єр міністр призначається Верховною Радою за поданням Президента яке той вносить на підставі пропозиції парламентської коаліції. Крім того Президент вносить подання на призначення Міністра оборони та Міністра закордонних справ, що підкреслює його вплив у сферах національної безпеки й зовнішньої політики. [34]

У цьому й полягає арбітражна роль глави держави не домінувати, а координувати дії уряду з конституційними цілями. Як наголошує Р Мартинюк саме такі процедури дають змогу уникати конфліктів між двома центрами влади і перетворюють подвійну систему на узгоджену співпрацю. [22]

Важливу роль у цій системі відіграє взаємодія Президента з центральними органами виконавчої влади (ЦОВВ). Закон «Про центральні органи виконавчої влади» запроваджує два принципи які підтримують баланс між єдністю управління і самостійністю органів. Перший – це коли міністри підзвітні і Кабміну і Президентові в межах його конституційних повноважень. Такий підхід змушує політику ЦОВВ орієнтуватися на спільно узгоджені пріоритети. Другий - Президент своїми указами визначає статус чи напрями нових служб або агентств але структура й штат затверджуються урядом. Це запобігає надмірній концентрації влади та перерозподілу ресурсів. [35]

Ефективність взаємодії між гілками влади тримається не лише на якихось там нормах права, а й на постійній комунікації. З 2019 року запровадили регулярні селекторні наради Президента з Прем'єр міністром та іншими. Це стало інструментом для швидкого узгодження політичних рішень із управлінськими діями. [36] Це чітко показує: такий механізм постійного

обміну інформацією потрібен для того, щоб забезпечити ефективну взаємодію між Банковою, Урядом і всіма центральними органами.

Завдяки цим принципам державна стратегія проходить через усі рівні виконавчої влади без втрати керованості. Політичні пріоритети Президента знаходять своє відображення у планах Кабінету Міністрів, а вже потім у річних програмах міністерств. У результаті скорочується час між тим, коли рішення ухвалюється, і його фактичним виконанням. Власне, це і є сутність кооперативного балансування коли політика і бюрократія працюють синхронно, без розриву між політичними цілями та адміністративною реалізацією. [30]

Наступний важливий момент — це взаємодія Президентства і судової влади в Україні. Президент, виконуючи функцію гаранта державного суверенітету та арбітра, не має права прямо втручатися у здійснення правосуддя. Проте його конституційні та кадрові повноваження все ж таки істотно впливають на формування балансу між політичною волею та суддівською автономією. У цьому сенсі судова влада є не підпорядкованою, а швидше самостійною у змісті своєї діяльності, зберігаючи залежність лише в частині процедур формування. Це створює таку собі своєрідну модель «двосторонньої залежності»: ініціативної залежності від Президента і контрольної яка залежить від судових інституцій.

Закон «Про судоустрій і статус суддів» подає Президента як важливого учасника у формуванні суддівського корпусу. У практиці це виглядає так, що глава держави підписує укази про призначення суддів на постійну посаду після того, як Вища рада правосуддя внесе свої рекомендації. При цьому Президент не має можливості безпосередньо втручатися у дисциплінарні чи адміністративні питання, які стосуються суддів, і це певною мірою утримує межу між політичною легітимацією та самоврядуванням усередині судової влади. Участь Президента простежується і в інших питаннях. Наприклад, він подає до парламенту законопроекти про утворення чи ліквідацію судів, але

перед тим мусить провести консультації з Вищою радою правосуддя. Позицію цього органу Президент має враховувати, хоча остаточне рішення все ж приймає сам. Виходить така ситуація, у якій політична роль глави держави поєднується з елементами професійного контролю з боку судової влади. Крім того, Президент може запропонувати одну кандидатуру до складу Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя. Проте його участь у цьому обмежується лише внесенням кандидатури, адже розгляд дисциплінарних справ не належить до його компетенції.

Ще однією точкою дотику між Президентом і судовою владою є право на помилування. Воно дає можливість змінити вирок, ухвалений судом щодо конкретної особи. Це право походить з історичної практики, коли глава держави сприймався як «вищий суддя». Сьогодні ж така процедура не є одноособовою. Вона включає кілька експертних рівнів перевірки, і це суттєво стримує можливі зловживання.

Окремо варто згадати про взаємини Президента з Конституційним Судом України. Цей орган виконує одночасно кілька функцій. З одного боку, він може переглядати акти Президента і визнавати їх такими, що не відповідають Конституції. З іншого боку, Президент бере участь у формуванні складу Суду. Закон «Про Конституційний Суд України» визначає, що шість із вісімнадцяти суддів призначаються указом Президента, а сам процес відбору відбувається через відкритий конкурс, який організовує незалежна комісія. Такий механізм нерідко описують як певний «цикл подвійної довіри». Суспільство дозволяє Президентові долучатися до формування Суду, а Президент водночас передає частину відповідальності органу, що здатен оцінювати його власні рішення й визнавати їх неконституційними. Ця конструкція створює запобіжник від надмірної концентрації влади. Конституційний Суд має право скасувати будь-який указ Президента, якщо він суперечить Основному Закону. У такий спосіб утверджується принцип переваги Конституції над політичною доцільністю. [37]

Таким чином, взаємодія Президентства і судової влади в Україні функціонує як складний, але збалансований механізм, у межах якого жодна зі сторін не має домінуючого становища. Президент, володіючи правом кадрової ініціативи та обмеженою участю у дисциплінарному арбітражі, не може впливати на зміст судових рішень, а водночас суди, здійснюючи конституційний контроль, утримують Президента в межах правового поля.

Окремої уваги також заслуговує Рада національної безпеки і оборони України (РНБО). Цей орган часто виступає важливим майданчиком взаємодії Президента з іншими інститутами влади. Закон «Про Раду національної безпеки і оборони України» подає її як координаційний орган при Президентові та фактично дозволяє главі держави формувати персональний склад і вводити в дію ухвалені рішення своїми указами. [38] Деякі автори, серед них А. Шкуро, зауважують, що саме у кризові періоди РНБО починає діяти як певний штаб стратегічного управління, де Президент концентрує військово політичні ресурси, а уряд та парламент надають цим рішенням необхідного рівня легітимності. Водночас баланс влади продовжує працювати, адже бюджет оборони затверджує Верховна Рада, а виконання рішень РНБО забезпечує Кабінет Міністрів. Через це неможливо допустити домінування однієї влади над іншою. [39]

Значущість механізму санкційної політики теж складно применшувати. Згідно зі статтею 14 Закону «Про Раду національної безпеки і оборони України» Президент може вводити санкції проти окремих осіб чи суб'єктів лише після того, як отримає експертний висновок Ради та проведе консультації з відповідним парламентським комітетом. Такий подвійний експертний фільтр, навіть попри певні дискусії, помітно знижує ризики політизації санкцій та можливості їх використання для адміністративного тиску на опозиційні сили. [38]

У сфері зовнішньої політики Президент, уряд і парламент діють як такі собі взаємодоповнюючі ланки. Глава держави підписує міжнародні угоди,

Кабінет Міністрів готує економічні обґрунтування та проводить попередню роботу, а Верховна Рада здійснює ратифікацію. Денонсація міжнародних угод також не може відбуватися одноосібно, оскільки вимагає указу Президента і закону про вихід. Це створює ситуацію, у якій жоден суб'єкт не має одноосібного контролю над зміною міжнародних зобов'язань і не може переглядати їх у власних політичних інтересах. [23]

Не менш важливим напрямом виглядає співпраця Президента з незалежними органами. Наприклад, стаття 18 Закону «Про Національний банк України» передбачає, що Президент може лише подати кандидатуру Голови НБУ, проте остаточне рішення ухвалює парламент. Сам Президент не має права втручатися в оперативну діяльність Національного банку, оскільки його інституційна незалежність прямо гарантується законом. Відповідно до статті 9, будь-які органи державної влади, включно з Президентом, не можуть давати НБУ обов'язкових вказівок щодо рішень, які стосуються виконання його функцій. Тобто фактично Президентові відводиться здебільшого дорадча роль, інколи трохи символічна. Подібний баланс можна побачити і у взаєминах з Рахунковою палатою. Президент не призначає її членів, але він зобов'язаний реагувати на висновки, особливо коли вони стосуються витрат, пов'язаних з роботою Державного управління справами чи Офісу Президента. [89]

Отже взаємодія президентської влади з іншими інститутами державної влади в Україні ґрунтується на конституційному принципі поділу влад, але втілюється з урахуванням національної політико-правової специфіки. Президент, будучи гарантом державного суверенітету та арбітром між гілками влади, виступає центральною фігурою у системі стримувань і противаг. Його участь у законотворчому процесі проявляється через право ініціативи, визначення законопроектів як невідкладних та застосування вето. У відносинах із виконавчою владою Президент реалізує координуючу функцію, впливаючи на уряд через процедури контрасигнації та кадрові подання, що забезпечує узгодженість політичного курсу держави. Взаємодія з судовою

владною має арбітражний характер, коли Президент бере участь у формуванні суддівського корпусу, але не втручається у здійснення правосуддя. Конституційний Суд, у свою чергу, контролює законність президентських актів, забезпечуючи верховенство Конституції. Особливе місце у системі владних відносин посідає РНБО, яка під головуванням Президента виконує функцію координаційного центру у питаннях національної безпеки. Водночас рішення цього органу реалізуються урядом і контролюються парламентом, що зберігає баланс владних повноважень.

Підсумовуючи, сучасна модель взаємодії президента з іншими інститутами влади характеризується поєднанням формальних конституційних процедур і практичних механізмів політичного узгодження. Президент постає не як домінант у системі, а як авторитетний координатор, покликаний забезпечити стабільність, правову рівновагу та ефективність державного управління.

Висновки до першого розділу

Теоретико-правове осмислення інституту Президентства підтвердило його багатовимірну природу. Це водночас конституційно визначений статус глави держави, політичний інститут лідерства та символічний ресурс національної єдності. Українська система належить до напівпрезидентської форми, де Президент має всенародну легітимацію, а уряд політично відповідальний перед парламентом. Таке поєднання зумовлює динамічну рівновагу між інституційною визначеністю та політичною мінливістю, що особливо відчутно в умовах криз.

Правові засади функціонування інституту Президентства в Україні будуються як певна ієрархічна система, у центрі якої стоїть Конституція. Вона задає основні рамки щодо статусу і повноважень Президента, а вже від цих рамок відходять закони, різні підзаконні акти та механізми контролю через

конституційну юстицію. Підзаконний характер президентських указів, а також контрасигнація у низці сфер, процедура застосування вето і навіть можливість дострокового припинення повноважень парламенту, яка можлива лише за чітко визначених умов, створюють своєрідні процесуальні запобіжники проти надмірної персоналізації влади.

Взаємодія президентської влади з іншими інститутами виникає у межах балансу, і при цьому має свою, вже добре впізнавану, українську специфіку. У відносинах із парламентом Президент поєднує законодавчу ініціативу з політичним впливом, інколи навіть неформальним. У площині виконавчої влади він радше діє як координатор стратегічних напрямів, тоді як повсякденне адміністративне управління лежить на уряді, і це не завжди відбувається абсолютно без тертя. У взаєминах із судовою владою зберігається двостороння логіка: Президент долучається до формування суддівського корпусу, натомість Конституційний Суд і звичайні суди забезпечують контроль за межами його дискреції та дотриманням верховенства Основного Закону.

Отже, інститут Президентства в Україні слід розуміти як інтеграційний механізм державності, що поєднує символічну репрезентацію нації, стратегічну координацію політики та юридично окреслені повноваження в межах змішаної республіканської моделі. Його стійкість визначається якістю конституційних і процедурних запобіжників, рівнем політичної культури та здатністю інституцій перетворювати конкуренцію на співпрацю.

РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Запровадження інституту Президентства в незалежній Україні (1991 — 1995 рр.)

Окресливши теоретико-правові засади інституту Президентства та його місце у системі стримувань ми прехедомо до історико-політичного виміру, а саме моменту зародження українського президентства, коли незалежна держава шукала робочу модель влади між спадщиною радянського управління і демократичними зразками.

Період 1991–1995 років в історії української державності був фундаментальним для формування інституту Президентства. Саме тоді закладалися базові нормативні, політичні й адміністративні механізми, які визначили подальший розвиток напівпрезидентської моделі. Запровадження постаті Президента відбувалося в унікальних умовах — розпаду СРСР, а відповідно і формуванням нової ідентичності держави. Як зазначає Марина Зелінська, інститут Президентства в Україні не був механічною копією західних моделей, а поставав як інституційна відповідь на набуття суверенітету. Саме незалежність запустила процес становлення інституту, який триває й дотепер. Такий підхід дозволяє побачити становлення Президентства не як формальний акт, а як ключовий елемент ширшого процесу державотворення та формування взаємовідносин між парламентом, урядом і главою держави. [41, с. 69]

Віталій Литвин підкреслює, що теоретичні підвалини українського Президентства були закладені ще у передконституційних актах 1991 року — Концепції нової Конституції України та постанові Верховної Ради про всенародні вибори Президента. Вони закріпили намір поєднати різні моделі влади та поступово рухатися до балансу інституцій. За його спостереженням, саме спроба врахувати як союзний, так і зарубіжний досвід, а також

фундаментальний принцип поділу влади зумовила подальші маятникові коливання ролі Президента між сильною та обмеженою фігурами. У перших редакціях змін до Конституції 1978 року Президента визначали як «вищу посадову особу» та голову виконавчої влади, проте вже згодом акцент було зміщено до більш державницької ролі глави держави, що породило чимало практичних колізій. [41, с. 6-8]

Нормативне закріплення інституту відбулося у надзвичайно стислі терміни. Верховна Рада ухвалила «Концепцію нової Конституції України», а 25 червня 1991 року постанову «Про вибори Президента Української РСР», закріпивши принцип всенародного голосування. Уже 5 липня 1991 року ухвалено Закон «Про Президента Української РСР», який визначив Президента «вищою посадовою особою» і «главою виконавчої влади». Згідно зі статтею 5, Президент отримав право підписувати закони, ухвалені Верховною Радою, або повертати їх зі своїми запереченнями для повторного розгляду, тобто мав право відкладального вето. Виконавчі функції глави держави визначалися у статті 6, відповідно до якої Президент здійснював свої повноваження, спираючись на Кабінет Міністрів Української РСР, і міг створювати допоміжні та консультативні органи. Таким чином, він ставав центром виконавчої вертикалі, зосереджуючи в своїх руках контроль за урядовою політикою. У межах своїх компетенцій Президент мав право видавати укази, обов'язкові до виконання на всій території республіки, а також скасовувати акти Кабінету Міністрів, уряду Кримської АРСР, міністерств і місцевих органів, якщо вони суперечили Конституції або законам. Це свідчило про концентрацію в руках Президента значного обсягу управлінських повноважень, властивих сильній президентській формі правління.

Крім того, стаття 9 закріпила право недоторканності Президента, а стаття 10 встановила, що він виконує свої обов'язки до вступу на посаду новообраного Президента, тобто забезпечував безперервність влади. [43] Литвин наголошує, що такий вибір був свідомим: через сильну президентуру потрібно було швидко демонтувати радянську систему, тоді як опоненти незалежності

прагнули слабкого президента, обраного парламентом. Вже на цьому етапі окреслилася дилема — президенталізм чи парламентаризм, яка тривалий час залишалася в центрі української політико-правової дискусії. [41]

Вирішальним став грудень 1991 року. Саме тоді юридична конструкція набула потужної демократичної легітимації. На всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року 90,92 % учасників підтвердили Акт проголошення незалежності, а в той самий день Леонід Кравчук був обраний першим Президентом незалежної України, здобувши 61,8 % голосів у першому турі. Ця перемога була зумовлена низкою чинників: трансформацією самого Кравчука з партійного функціонера у символ незалежності, його активною роллю у ключових подіях 1990–1991 років та впізнаваністю серед виборців. Факт одночасного проведення референдуму і виборів надав інституту Президентства виняткову легітимність коли Президент отримав мандат не лише на керівництво виконавчою владою, а й на символічне представництво нової держави. [42, с. 433-434]

Разом із тим, уже 1992–1993 роки виявили суперечливість первісного правового дизайну. Конституція УРСР 1978 року, хоч і змінена, залишалася чинною, і визначення Президента як «вищої посадової особи» та «глави виконавчої влади» не супроводжувалося цілісною конституційною архітектурою.

На думку А. Гулієва, інститут президента не був всебічно і послідовно обґрунтований, а прогалини компенсувалися указами, зокрема про «керівництво Кабінетом Міністрів», що фактично суміщали повноваження глави держави й уряду. У літературі цей період характеризують як час «наднормативного керівництва», коли парламентсько-президентський баланс хитався залежно від політичних сил. [41, с. 9]

Втім, формальна слабкість не означала політичної неієдності. Заборона КПУ в серпні 1991 року, переформатування вищих органів влади та урочисте складення присяги Президентом 5 грудня 1991 року стали символами перебудови державності, а результат референдуму — твердим мандатом на

інституційні зміни. І саме від цього моменту політична система почала шукати себе через правові й політичні експерименти які проходили від законів про державну владу до спроб конституційних домовленостей. [42, с. 454]

Таким чином перший етап запровадження інституту Президентства у період з 1991 по 1993 роки ніби створив певну модель української президентури. Тут поєднувалась демократична легітимність з доволі недосконалою нормативною основою. Часто виходило так, що саме президентські укази та інститут представників Президента працювали як тимчасові засоби управління у момент коли повноцінної Конституції ще не мали. Це був період пошуку рівноваги коли сам інститут тільки починав укорінюватись у політичній та правовій системі держави.

Якщо перший етап у 1991 — 1993 роках дав певний фундамент демократичній легітимності і водночас показав суперечливість правового статусу глави держави, то наступна фаза у 1993 — 1994 роках вийшла вже на інший рівень. На передній план почала виходити проблема врегулювання конфліктів між різними гілками влади та потреба оновлення мандатів через дострокові вибори. У політичному середовищі наростала напруга між парламентом і Президентом і це вилилося у спробу винести на всеукраїнський референдум питання довіри до цих інституцій. Віталій Литвин зазначає що консультативний референдум щодо довіри Президентові та Верховній Раді який планували провести 26 вересня 1993 року так і не був проведений, бо політичні сили врешті зійшлися на іншому варіанті. Вони погодилися на дострокові парламентські і президентські вибори. Такий крок дозволив уникнути подальшого загострення і перетворив демократичні процедури на головний спосіб оновлення політичної системи.

27 березня 1994 року пройшли дострокові парламентські вибори і вони фактично створили нову політичну картину у Верховній Раді. Вже 26 червня почалася перша для України двотурова президентська кампанія. У другому турі який відбувся 10 липня 1994 року переміг Леонід Кучма. Він отримав 52,15 відсотка голосів виборців. Поразка чинного Президента Леоніда

Кравчука ніби позначила завершення першої хвилі української президентури і відкрила місце для іншого бачення міжвладного балансу. Та перемога напряду була пов'язана зі зміною суспільного запиту. У 1991 році громадяни більше прагнули символічного підтвердження незалежності а у 1994 вже шукали практичнішої стабілізації економіки і чіткішого управління виконавчою владою. [41, с. 14-15]

Якщо подивитись на політичну хронологію то видно що саме у 1994 році трапилося щось на кшталт великого перезапуску всієї політичної системи. Спершу дострокові парламентські вибори потім формування нового керівництва Верховної Ради, а далі перемога Кучми і його перші кроки на посаді Президента які були спрямовані на те щоб підлаштувати владні інститути під завдання економічних реформ. У результаті демократичні вибори забезпечили зміну лідера без правових потрясінь а інститут Президентства дедалі більше утверджувався як стабільна частина політичної системи. [42, с. 433-441]

Тоді ж важливою складовою став інститут представників Президента який був створений ще у 1992 році. Закон Про Представника Президента України визначав що представник глави держави є головою місцевої державної адміністрації в області, Києві, Севастополі та районі. Його наділяли статусом юридичної особи власним бюджетом і підзвітністю Президентові. Також передбачалося представництво Президента у Криму. Ця модель була тимчасовою але вона працювала як своєрідний кістяк виконавчої вертикалі і дозволяла главі держави реалізовувати указову політику на місцях. Юрій Мацієвський зазначає що представники Президента перебрали на себе функції виконкомів рад і стали каналом реалізації президентських рішень у той перехідний період коли радянська конституційна модель ще формально існувала але фактично була відкинута. [45, с. 83-90]

Ця виконавча вертикаль стала надзвичайно важливою у 1994–1995 роках, оскільки саме вона забезпечувала керованість на місцях під час зміни влади та створювала підґрунтя для подальшої трансформації у класичні

місцеві державні адміністрації. Досвід представників Президента показав, що посада глави держави не лише концентрує символічну легітимність, а й безпосередньо формує адміністративні механізми впровадження політики в регіонах.

Втім, гостра проблема конституційної невизначеності залишалася. Попри оновлення мандатів, Україна продовжувала функціонувати на базі модифікованої Конституції 1978 року, яка не могла забезпечити чіткого розмежування повноважень між Президентом, парламентом та урядом. Саме ця обставина зумовила необхідність тимчасових політико-правових рішень, кульмінацією яких став Конституційний договір 8 червня 1995 року. Але перед його укладенням відбувся ще один ключовий етап: визначення нових політичних правил після дострокових виборів та розгортання дискусії про місце Кабінету Міністрів у системі влади.

Ми зазначимо, що 1994 рік став часом активних пошуків компромісу коли новообрана Верховна Рада формувала більшість і коаліційні домовленості, водночас на Банковій відбувалася зміна кадрів, а уряд отримував завдання щодо стабілізації економіки та врегулювання ситуації в Криму. У цих умовах інститут Президентства зміцнив свої позиції як координатора реформ, проте його повноваження потребували юридичного оформлення, що й призвело до подальших кроків 1995 року.

Таким чином друга частина етапу становлення Президентства показує доволі важливу зміну. Спочатку йшлося про інституалізацію і демократичну легітимацію, а потім усе перейшло до практики перезапуску влади через вибори, до створення виконавчої вертикалі представників Президента і до пошуку нових правил взаємодії між главою держави парламентом і урядом. Саме цей час підготував підґрунтя для Конституційного договору 1995 року який став тимчасовим компромісом між гілками влади.

Певною кульмінацією цього початкового періоду розвитку Президентства став 1995 рік коли було укладено Конституційний договір між Президентом України та Верховною Радою. Хоч цей акт мав тимчасовий

характер його вплив на розвиток державної системи був значним. Тодішня Конституція УРСР 1978 року з безліччю поправок уже не могла підлаштуватися під нові політичні умови, тому сторони обрали шлях ніби надбудованого компромісу. Так створили правову конструкцію яка визначала правила взаємодії між гілками влади аж до ухвалення нового Основного Закону.

Цей договір часто називають надконституційним бо він фактично ставив тимчасові положення вище чинної Конституції. Саме цим пояснюється його доволі унікальний статус. Формально це не була Конституція але по суті документ регулював найважливіші взаємини у державній системі. [42, с. 433-441, 541] Юрій Мацієвський звертає увагу що Конституційний договір був третім у черзі так званих навішаних компромісів і ніби надбудовою над радянською Конституцією. Така конструкція була потрібна щоб уникнути кризи легітимності але вона не могла стати довготривалою основою для подальшого розвитку хоч і спиралася на вагомість реально існуючої влади Президента і парламенту. Це рішення виникло з нагальної потреби впорядкувати баланс владних інституцій і водночас уникнути прямого протистояння забезпечивши мінімальну керованість у складний період. [45, с. 143]

Згідно з положеннями Конституційного договору Президент отримував розширені можливості. Він міг впливати на формування уряду, ухвалювати укази з питань економічної реформи коли відсутнє законодавче регулювання та координувати роботу Кабінету Міністрів. Це наближало Україну до певної моделі президентської республіки хоча Верховна Рада все ще зберігала роль законодавчого центру і головного фінансового арбітра. Марина Зелінська зазначає що Конституційний договір працював як тимчасовий запобіжник конфліктів. Він дозволяв президентові швидко приймати рішення у політичній та економічній сферах але створював і ризик надмірного накопичення влади у руках глави держави.

Особливу увагу слід приділити нормі про право Президента видавати укази в обхід парламенту та уряду в тих сферах, які не були врегульовані чинними законами. З одного боку, це дозволяло прискорювати ухвалення необхідних рішень у кризових обставинах, що було життєво важливо для держави, яка перебувала у стані економічної кризи. З іншого боку, такий механізм відкривав можливості для надмірної концентрації влади і став предметом наукової та політичної критики. [47] [40, с. 69]

Віталій Литвин розглядає цю ситуацію як ланцюжок політичних кроків. Спочатку був достроковий перезапуск мандатів у 1994 році, а потім тимчасове вирівнювання повноважень через договірні механізми у 1995 році. Тут чітко видно риси тогочасного президенталізму де уряд формувався під впливом Президента, де глава держави мав право законодавчої ініціативи, а також не існувало способу, щоб Президент і парламент могли взаємно відправити один одного у відставку. Саме такі правила давали президентові реальний контроль над виконавчою вертикаллю але водночас залишали систему у стані потреби подальшого юридичного впорядкування. [41, с. 15]

Юрій Бобровнік наголошує що цей період не можна розглядати тільки з точки зору парламентаризму або президенталізму. Він показує рівень інституційної готовності молодій державі до створення стабільної політичної системи. Тоді президентська влада розвивалася на основі тимчасових правових норм і політичних домовленостей які отримали конкретне оформлення у Конституційному договорі між Верховною Радою та Президентом України у 1995 році. Цей договір фактично став перехідною сходинкою між Законом Про Президента Української РСР та Конституцією України 1996 року і визначав спосіб співіснування двох центрів влади — парламентського та президентського. [46, с. 164]

Отже Конституційний договір став завершенням періоду з 1991 по 1995 роки. Він поєднав три головні риси цього етапу. Це пошук рівноваги між парламентом і президентом, це тимчасове посилення виконавчої влади у руках глави держави і це підготовка до кодифікації нової конституційної моделі.

Договір не вирішив усіх структурних проблем але він став своєрідним мостом між радянською конституційною спадщиною і новим Основним Законом 1996 року.

На тлі всіх внутрішніх політичних процесів важливе значення мав і Будапештський меморандум 1994 року. Він визначив нову міжнародну роль Президента України як гаранта безпеки і стратегічного напрямку державної політики. Цей зовнішній чинник ще більше підкреслив потребу у сильному але демократично легітимному інституті Президентства, який здатен координувати внутрішні реформи і представляти державу на міжнародному рівні. [42, с. 433-441]

Підсумовуючи досвід з 1991 по 1995 роки можна говорити, що запровадження інституту Президентства стало одним з ключових моментів українського державотворення. Його своєрідність була у поєднанні трьох рівнів: нормативного, політичного та адміністративного. На нормативному рівні ухвалили низку законів які заклали первісні основи президентської влади. Це закон Про Президента Української РСР 1991 року, закон Про Представника Президента України 1992 року та Конституційний договір 1995 року. На політичному рівні інститут Президентства дістав демократичну легітимацію через всенародний референдум першого грудня 1991 року і змагання на президентських виборах 1991 та 1994 років. На адміністративному рівні розроблялися практичні механізми управління зокрема через інститут представників Президента які давали змогу главі держави формувати виконавчу вертикаль навіть у перехідний час.

Головним символом цього періоду стало поєднання демократичної легітимації з експериментальними правовими механізмами. Якщо у 1991 році поява посади Президента була радше інституційною відповіддю на проголошення незалежності, то у 1994 і 1995 роках Президентство вже стало полем боротьби між різними моделями організації влади президентською і парламентською. Конституційний договір 1995 року тимчасово відхилив маятник у бік посилення президентської влади надавши президентові реальні

засоби контролю над урядом і можливість ухвалювати укази у сферах де закони ще не діяли. Але водночас він продемонстрував що без чіткої Конституції баланс між Президентом парламентом і урядом лишатиметься хитким і потребуватиме подальшого оформлення.

У підсумку 1991–1995 роки можна розглядати як час становлення українського Президентства, яка згодом неодноразово модифікувалась, але завжди поверталася до тих базових дилем, що виникли вже на старті, а саме питання балансу між сильним і обмеженим Президентством, поєднанням демократичної легітимації з адміністративною дієздатністю, а також пошук компромісу між нормативними приписами й політичною практикою.

Отже, первісна фаза становлення Президентства завершилася тим, що Президент України перетворився з новоствореної політичної посади на центральний інститут державної влади, чия роль і функції були поступово зрівноважені між парламентом і урядом. Конституційний договір 1995 року закріпив цю проміжну модель, яка, хоча й мала суперечливий характер, виконала свою історичну функцію – підготувала ґрунт для ухвалення Конституції 1996 року, що остаточно кодифікувала інститут Президентства в Україні.

2.2. Розвиток інституту Президентства України у процесі становлення Конституції та Конституційної реформи 2004 - 2006 рр.

Переходячи від договірної моделі 1995 року до кодифікованого Основного Закону, інститут Президентства в Україні отримав якісно новий вимір. 28 червня 1996 року Верховна Рада ухвалила Конституцію України, яка вперше системно окреслила місце Президента у механізмі державної влади, відмежувавши його повноваження від уряду й парламенту та закріпивши модель змішаної республіки, що мала функціонувати до політичних змін 2004-2006 років. Дослідники наголосили, що інститут Президентства формувався поетапно: спершу Президент визначався як найвища посадова особа, у 1994–

1995 рр. він поєднував статус глави держави і глави виконавчої влади, а за Конституцією 1996 року остаточно став суто главою держави Ця еволюція свідчить про поступовий перехід від персоніфікованої моделі управління до інституційно врівноваженої. [48, с. 69]

Найважливішим кроком Конституції 1996 року стало закріплення трьох опорних точок президентського статусу. По-перше, Президент визначався главою держави, який виступає від її імені та є гарантом суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Це закріплювало його поза межами виконавчої гілки, на відміну від перехідного періоду. Як наголосила В. Протасова, у змішаній республіці типовою є відсутність визначення Президента як глави уряду чи виконавчої влади, де він виступає центром координації та арбітражу, зберігаючи власний набір владних інструментів.

По-друге, Конституція підтвердила пряму всенародну виборність Президента на п'ятирічний строк (ст. 103), закріпивши феномен подвійної демократичної легітимності. Водночас і парламент, і Президент отримували безпосередній мандат від виборців, що породжувало інституційну конкуренцію. [49, 50, с. 68]

По-третє, Основний Закон визначив набір міжвладних компетенцій Президента, які забезпечували реальний вплив на виконавчу владу, а частково й на законодавчу та безпекову сферу, зберігаючи його поза урядом. Дослідники слушно зазначили, що Конституція України створила умови, за яких Президент залишається домінуючим елементом політичної системи завдяки набору повноважень, попри формальне не віднесення до жодної з гілок влади. [42]

У цьому сенсі кодифікація 1996 року водночас зняла і продовжила логіку перехідного періоду. В. Шатіло визначає 1996–2004 рр. як етап розвитку Президентства, коли стояло завдання поступово перевести систему від президентсько-парламентської форми до парламентсько-президентської, зберігаючи при цьому ключові гарантії стабільності. Саме тоді інститут

Президентства мав переосмислити себе, тобто перестати бути урядовим центром і перетворитися на центр міжвладної координації та довгострокової державності. [51]

З погляду нормативно-функціонального розвитку, у 1996–2004 рр. Президент отримав систему інструментів, які дозволяли зберігати реальний вплив на політичний процес. Йдеться про право вето, законодавчу ініціативу, подання невідкладних законопроектів, участь у формуванні уряду, керівництво у сфері оборони та безпеки через РНБО, кадрові призначення в місцевих державних адміністраціях і силових структурах. Як підкреслила В. Протасова, саме комбінація вето і невідкладності створювала ситуацію постійного балансу між Банковою і парламентом. [50, с. 72-73]

Інституційно політична логіка Конституції передбачала що Президент, уряд і парламент мають поступово вибудовуватися у певну спільну систему влади. Президент фактично задавав стратегічний напрям і ухвалював кадрові рішення. Уряд втілював політику на практиці. Парламент займався контролем і творенням законів. Але навіть коли Президента формально вивели за межі виконавчої гілки його реальні можливості залишалися значно ширшими ніж це можна побачити у самому тексті Конституції. [52, с. 114-116]

Отже перший етап розвитку інституту Президентства після появи Конституції 1996 року можна описати як перехід від договірної моделі до більш впорядкованої системи змішаної республіки. Президент більше не мав статусу глави виконавчої влади але зберіг широку сферу міжвладних повноважень. У підсумку вимальовувалася конструкція де Президент ніби перетворювався на арбітра і стратегічного координатора у системі влади. Саме це і стало основою для наступної хвилі змін для майбутньої конституційної реформи.

Фактично інститут Президентства вступив у період правової стабілізації. Він характеризувався не так зміною тексту Конституції як поступовим оживленням закладених у ній механізмів у практичній політиці. Президент мав

виконувати роль гаранта конституційного ладу і координатора владних відносин при цьому формально залишаючись поза виконавчою гілкою.

Однією з найпомітніших рис цього часу стало закріплення інституту президентського вето. Конституція визначила що Президент може повернути закон на повторний розгляд до Верховної Ради зі своїми пропозиціями. А якщо парламент долає вето двома третинами голосів Президент повинен підписати закон і оприлюднити його. [49, ст. 94] Віталій Литвин зазначає що поєднання законодавчого і виконавчого вето разом із компетенцією щодо видання указів робило Президента одним з ключових учасників у прийнятті рішень у період з 1996 по 2004 роки. [41, с. 17] Це давало Банковій змогу тримати під контролем весь цикл нормотворення і використовувати право вето не для блокування а радше для коригування політичного процесу.

Важливим елементом став і інститут невідкладних законопроектів який дозволяв президентові впливати на порядок денний Верховної Ради. Поєднання права законодавчої ініціативи і права вимагати позачергового розгляду створювало ефект довгої руки. Президент не втручався у роботу парламенту прямо але все одно визначав що саме має бути в пріоритеті. Як зауважує Протасова саме ці інструменти і є характерними для змішаної моделі правління. У такій моделі Президент не керує урядом і не є прем'єром але його законодавчі важелі змушують парламент і Кабінет Міністрів постійно враховувати президентський підхід. [50, с. 71-73]

Не менш важливою була практика застосування президентського вето щодо актів виконавчої влади. Конституція закріпила право Президента скасовувати постанови уряду і акти міністерств, якщо вони суперечили Конституції чи законам України. [49] У результаті Президент отримав механізм безпосереднього контролю за виконавчою вертикаллю, що підсилювало його роль. Саме ця подвійність — можливість блокувати як законодавчі, так і виконавчі акти, забезпечувала Президентству стратегічний вплив на розвиток державної політики.

Другою сферою, де найбільш чітко проявився вплив, було формування уряду. Конституція визначила, що Президент подає кандидатуру Прем'єр-міністра до Верховної Ради, а також вносить кандидатури ключових міністрів оборони і закордонних справ. Такий порядок призначень створював систему, де Президент, хоча й формально не очолював виконавчу владу, залишався головним модератором її формування. Як наголосив Литвин, саме така взаємодія дозволяла віднести українську модель того періоду до президентсько-парламентського типу, де глава держави має визначальний вплив на виконавчу вертикаль.

Водночас участь Президента у формуванні уряду не обмежувалася лише поданням кандидатур. Працювала система контрасигнатури яка вимагала щоб значна частина президентських указів у питаннях організації виконавчої влади набирала чинності тільки після підпису Прем'єр міністра або відповідного міністра. Тобто баланс між Банковою і Кабінетом Міністрів забезпечувався процедурно але ініціатива все одно лишалася за главою держави. На практиці це означало що Президент міг впливати на виконавчу вертикаль не лише через кадрові призначення а й через регулювання певних процесів. [41, с. 17-18]

Сфера національної безпеки стала ще одним важливим полем де президентська влада проявлялася особливо очевидно. Конституція закріпила за Президентом повноваження Верховного Головнокомандувача і керівництво Радою національної безпеки і оборони. Закон Про Раду національної безпеки і оборони 1998 року узаконив РНБО як координаційний орган при Президентові наділивши її функціями формування стратегічних доктрин координації роботи виконавчих структур і контролю у сфері безпеки. Рішення РНБО вводилися в дію указами Президента, що підкреслювало його роль інтегратора всього безпекового контуру держави. Тож навіть не маючи статусу глави виконавчої влади Президент усе одно залишався центральним арбітром у питаннях національної безпеки. [38]

До цього додавався ще й міжнародний вимір президентських повноважень. Конституція 1996 року визначала Президента представником

держави у міжнародних відносинах відповідальним за ведення переговорів і укладення міжнародних договорів. Закон Про міжнародні договори України 2004 року чітко розмежував компетенції Президента уряду і міністерств. Договори від імені України укладалися тільки за рішенням Президента, а саме він вносив пропозиції щодо їх ратифікації. У такий спосіб остаточно закріплювалася вагома роль глави держави у міжнародно правовій системі. [23]

Важливою частиною символічної влади Президента стала нагородна система. Закон Про державні нагороди України 2000 року визначав, що нагородження здійснюється указом Президента. А позбавлення державних нагород можливе лише за поданням суду у разі засудження за тяжкий злочин. [26] Тому нагороди перетворилися на інструмент державної політики який поєднував символічний і правовий виміри Президентства.

Та вже на початку двохтисячних стало видно, що модель закладена у Конституції 1996 року потребує коригування. Хоч Президента формально відвели від виконавчої гілки його міжвладні повноваження дозволяли йому залишатися ключовою фігурою у державному механізмі. Після того як Леоніда Кучму переобрали у 1999 році, стосунки між Президентом і парламентом загострилися через боротьбу за вплив на виконавчу владу. Марина Зелінська зауважує що саме 2000 рік став переломним коли Президент ініціював всеукраїнський референдум за народною ініціативою, щоб розширити свої повноваження і послабити Верховну Раду. На голосування винесли шість питань, зокрема скорочення кількості депутатів, створення двопалатного парламенту, обмеження депутатської недоторканності і право Президента достроково розпускати Верховну Раду якщо немає коаліції або не ухвалено бюджет. Хоча Конституційний Суд визнав частину питань неконституційними, сама ця спроба використати плебісцитарні інструменти показала глибоке протистояння між інститутом Президентства і парламентом.

У цей період зміцнюється виконавча вертикаль, а інститут Президентства поступово набуває рис авторитарно-президентської моделі,

коли глава держави контролює уряд та парламентську більшість, спираючись на адміністративні ресурси. Кульмінацією цих процесів став проєкт конституційних змін №4105, відомий як «проєкт Медведчука — Симоненка» 2003 р., який став спробою перерозподілу владних повноважень між Президентом, парламентом і урядом. Згідно з проєктом, президентські вибори 2004 року мали відбутися всенародно, але вже з 2006 року главу держави пропонувалося обирати Верховній Раді, що фактично ліквідовувало пряме народне волевиявлення. Проєкт залишав Президентові низку впливових важелів таких як право законодавчої ініціативи; право визначати законопроєкти як невідкладні; право вето; можливість розпуску парламенту у разі відсутності коаліції чи несформованого уряду; подання кандидатур на посади Міністра оборони, закордонних справ і голови СБУ.

Попри формальне наближення до парламентської моделі, проєкт 4105 містив внутрішні суперечності, адже уряд одночасно залишався підзвітним і парламенту, і Президентові. Суспільна та експертна реакція на ініціативу була різко критичною. Європейські інституції звинуватили українську владу у спробі узурпації конституційного процесу. Як наслідок, парламент не зміг ухвалити проєкт 4105, що змусило президента шукати компромісні варіанти серед них був законопроєкт №4180, який став основою конституційної реформи 2004 року. [52]

У центрі дискусії також опинилося питання про референдум: чи має Президент право призначати всеукраїнський референдум щодо змін Конституції, і чи може його рішення стати фактичним вето на парламентські ініціативи.

Кульмінацією реформаторських зусиль стала політична угода яка була ухвалена 8 грудня 2004 року. Тоді Верховна Рада прийняла Закон № 2222-IV Про внесення змін до Конституції України а ці зміни почали діяти з 2006 року. Цей акт перевів Україну з президентсько парламентської до парламентсько президентської моделі перерозподіливши повноваження на користь Верховної Ради і Кабінету Міністрів. Але варто підкреслити що реформа 2004 не знищила

ядра президентури. Президент зберіг функції стратегічного інтегратора особливо в питаннях оборони безпеки і зовнішньої політики. [50, с. 71-73]

Зміни насамперед торкнулися формування уряду. Конституція у редакції дві тисячі шостого року закріпила коаліційну модель. Депутатські фракції створювали більшість яка пропонувала Президентові кандидатуру Прем'єр міністра. Глава держави вносив її до парламенту а Верховна Рада призначала керівника уряду. Міністр оборони і Міністр закордонних справ призначалися за поданням Президента інші члени Кабміну за поданням Прем'єр міністра. [53] Така конструкція поєднувала парламентську відповідальність уряду з вибірковою участю Президента у стратегічних сферах де потрібна узгоджена державна воля. [50, с. 71-73]

Значущим елементом реформи стало завершення так званого вето циклу. Нова редакція статті дев'яносто четвертої передбачала, що якщо парламент подолав вето Президента двома третинами голосів, Президент мав підписати закон упродовж десяти днів. Коли ж підпису не надходило, Голова Верховної Ради оприлюднював закон від свого імені. [53] Олександр Зозуля слушно відзначив, що ця норма не давала Президентові можливості безстроково блокувати закони і наближала юридичну конституцію до реальної політичної практики.

Закон також чіткіше визначив підстави для розпуску парламенту. Президент міг достроково припинити повноваження Верховної Ради якщо протягом одного місяця не сформовано коаліцію, або якщо протягом шістдесяти днів після відставки уряду не сформовано його персональний склад, або якщо протягом тридцяти днів сесії не проводилися пленарні засідання. Це закріплено у статті дев'яностій. [54, с. 126 - 131] Такий запобіжник хоча і залишав Президентові серйозний інструмент впливу водночас обмежував його чіткими процедурами та часовими рамками що зменшувало ризики політичної сваволі.

Таким чином етап розвитку Президентства двохтисячних років став періодом політичного і правового налаштування системи. Конституційна

реформа завершила раціоналізацію інституту Президента перенісши центр формування уряду до парламенту але зберігши за главою держави стратегічні функції у сфері безпеки оборони і зовнішньої політики. Саме така комбінація як обмеження виконавчих важелів та водночас збереження ролі арбітра і гаранта визначила подальший розвиток Президентства в Україні.

Важливо підкреслити що пакет 2004 року не зруйнував основу президентських повноважень закладену у 1996 році. Він лише відкоригував співвідношення владних функцій між Президентом парламентом і урядом. Президент залишився гарантом Конституції символом державної єдності верховним головнокомандувачем і суб'єктом зовнішньополітичного представництва. Він продовжував тримати у своїх руках стратегічні важелі у питаннях оборони та міжнародних відносин. Як зазначає Протасова саме така вибіркова компетенція є характерною для парламентсько президентської моделі. Парламент формує уряд і несе за нього політичну відповідальність а Президент концентрується на напрямках де потрібна єдина державна воля. [53]

У політичному вимірі ці зміни мали подвійний ефект. З одного боку парламентська коаліція отримала реальний мандат на формування уряду, що підсилювало політичну відповідальність депутатських фракцій і зміцнювало партійну дисципліну. З іншого боку Президент зберіг інструменти які дозволяли впливати на політичний курс держави зокрема право вето та можливість дострокового розпуску парламенту за визначених підстав.

Не менш показовим є зміст оновленого права вето. Якщо раніше відмова Президента підписати закон після подолання вето могла створювати юридичний вакуум, то з 2006 року було закріплено норму, за якою Голова Верховної Ради мав офіційно оприлюднити закон у випадку мовчання глави держави. [53] Це показало, що ця норма завершила коло законодавчого процесу, унеможлививши безстрокове блокування волі парламенту Президентом. Такий крок не лише дисциплінував систему, але й унаочнив головний принцип парламентсько-президентської моделі: домінування

колективної відповідальності представницького органу над одноосібною позицією виконавця. [54]

Хоча і конституційна реформа 2004 року зменшила обсяг президентських повноважень, але не їхню політичну вагу. Як зазначалося, Президент залишався домінуючим елементом системи не завдяки виконавчим функціям, а завдяки своєму представницькому статусу. Очікування суспільства від глави держави залишалися на рівні політичної відповідальності.

Період 1996–2006 років можна описати як етап упорядкованого напівпрезидентського правління, який поступово перейшов у парламентсько-президентську форму правління. Президент уже не керував урядом безпосередньо, але залишався гарантом Конституції, координатором між владними гілками та символом єдності держави. Науковці вважають цю зміну природним етапом розвитку змішаної системи влади, де важливу роль відіграють не лише повноваження, а й якість процедур і рівень взаємодії між інституціями.

Отже, у 1996–2006 роках інститут Президентства пройшов шлях від стабілізації до реформ. Конституція 1996 року закріпила особливий статус Президента та надала йому низку міжвладних функцій. Решта законів уточнили його повноваження у сферах безпеки, міжнародної політики. Реформа 2004 року перерозподілила владу на користь парламенту, залишивши Президентові стратегічну та символічну роль. Таким чином, реформа не завершила історію інституту Президентства, а лише відкрила новий етап пошуку балансу між парламентом і Президентом. Надалі цей процес продовжився у рішеннях Конституційного Суду та наступних змінах до Конституції. Саме у 1996–2006 роках президентська посада стала не просто владною функцією, а важливою складовою державної системи — символом стабільності в мінливих політичних умовах.

2.3. Трансформація президентської влади в умовах політичної кризи.

Після змін 2006 року інститут Президентства в Україні так і не набув чіткої форми. Реформа лише започаткувала новий етап. Формально держава стала парламентсько-президентською, але розподіл виконавчої влади залишився двозначним. Президент зберіг контроль над безпекою, обороною, зовнішньою політикою та ключовими призначеннями, тоді як уряд керував економікою й апаратом щодня. Так виник асиметричний дуалізм коли прем'єр відповідає за поточні рішення, а президент за стратегічний курс. Через це будь-який особистий конфлікт між Банковою та Кабміном швидко переростав у політичну кризу, адже межі відповідальності не були чітко визначені.

Саме так ця політична конструкція проявилася в перші роки після реформи. Дослідники описують цей етап як рух маятника. Держава продовжувала рухатися за старими інерційними рішеннями але багаторазово змінювала напрям не оновлюючи глибинно саму систему взаємодії між інститутами. Закони оновлювалися швидше ніж реальна політична практика і це створювало відчуття постійного відставання механізмів влади від формально закріплених норм.

У цих умовах Президентство Ющенка стало своєрідним експериментом нової моделі. Поставали важливі питання чи здатна парламентська коаліція діяти стабільно без повернення до сильного президентського контролю чи можливо чітко відокремити щоденні та стратегічні функції виконавчої влади і чи виникне реальна політична відповідальність уряду перед парламентською більшістю.

Першим стрес тестом реформи стали 2005–2007 роки. Взаємодія Президента з урядами насамперед із Кабінетом Юлії Тимошенко спричинила ефект перехресного вето. Кожна зі сторін намагалася блокувати ініціативи іншої змагаючись за контроль над порядком денним і виконавчим апаратом.

Кульмінацією протистояння стала весна 2007 року. Через фрагментованість партійної системи та нестабільність парламентських

коаліцій виникла більшість що спиралася на індивідуальні переходи депутатів. У відповідь на зміну політичного балансу Президент видав Указ номер 264/2007 про дострокове припинення повноважень Верховної Ради. Цей крок виявив кілька системних проблем нечіткі правила формування коаліцій зіткнення двох джерел легітимності парламентської більшості та всенародно обраного Президента, а також відсутність дієвих механізмів які могли б запобігти перетворенню політичних суперечок на відкритий інституційний конфлікт. [41, с. 294–295, 364–365]

Інститут Президента залишався важливим чинником забезпечення державного суверенітету та цілісності але його реальна вага залежала не тільки від норм. Значення мала здатність глави держави формувати коаліції підтримки серед виборців у парламенті в бюрократії та силових відомствах.

На практиці це означало, що Президент який втратив щоденний контроль над урядом прагнув компенсувати це символічною роллю та функцією арбітра. Як пише Володимир Денисенко у 2007 році Ющенко фактично втратив основні важелі управління державою а політичне життя зосередилося навколо його конфліктів із Тимошенко а пізніше з Януковичем. Спроби повернути вплив через укази публічні звернення або апеляції до високих цінностей не дали результату система втрачала керованість і наближалася до нового політичного реваншу.

Коаліційна криза 2007 року засвідчила, що реформа залишилася незавершеною. Хоча коаліція демократичних сил і була сформована її стабільність залежала від суперництва між основними політичними лідерами. Конфлікти швидко переносилися у роботу уряду породжуючи кадрові ротації блокування рішень і боротьбу за вплив у силових та регуляторних органах. Позачергові вибори стали тимчасовим перезапуском системи але вони не усунули головної проблеми двовладдя яке залишалося постійним джерелом конфліктів. [55, с. 111]

Логіка маятника у 2005–2010 роках виявлялася так. Коли уряд і коаліція діяли узгоджено, Президент втрачав вплив на поточну політику. Коли ж

коаліція слабшала або формувалася за рахунок індивідуальних переходів депутатів активізувався, Президент який використовував укази кадрові рішення і політичні вето.

Жодна зі сторін не змогла закріпити свої позиції інституційно. Кожна тимчасова перемога викликала у відповідь контрхід іншого центру влади. У результаті, президент утратив можливість ефективного арбітражу. Це створило передумови для повернення до сильнішої президентської влади після 2010 року.

Підсумовуючи досвід Президентства Ющенка, можна сказати просто. Реформа 2004 року справді посилила роль уряду й коаліції у щоденній політиці. Але президентська інституція зберегла стратегічні важелі і символічний вплив. Через несталу практику коаліції конфлікти повторювалися.

На початку 2010 року політична система стала особливо вразливою до повернення. Накопичені суперечності та втрата ефективного президентського арбітражу створили умови для швидкого повернення до моделі сильної президентської влади. Цей потенціал і був реалізований після зміни глави держави. Як зазначають дослідники, реформа 2004 була комою яка логічно привела до нового питання — де проходить межа президентського впливу та як співіснують формальні й неформальні механізми влади. Це питання знову стало центральним у політичному житті наступного етапу. [41, с. 294–295, 364–365]

Перехід 2010 року не був просто зміною персоналій. Він змінив інституційну логіку, яка повернула країну до президентсько-парламентської форми зразка 1996 року, але вже в інших політичних умовах. Те, що у 2004-му лишило президентові сильний символічний і стратегічний ресурс, у 2010-му перетворилося на інструмент централізації під гаслом «відновлення конституційного порядку». Увесь пакет рішень березня–вересня 2010 року від зміни регламентних правил утворення коаліції до вердикту Конституційного Суду № 20-рп/2010 подавався як шлях до правової визначеності, але на

практиці став способом швидкої концентрації влади в президентській вертикалі. [56, с. 147]

Політичний реверс почався в березні 2010 року після перемого Віктора Януковича на президентських виборах. Зміни до Регламенту Верховної Ради дозволили створювати коаліцію не лише фракціями, а й окремими депутатами. Уже за кілька днів з'явилася більшість під назвою «Стабільність і реформи», а 11 березня був призначений уряд Миколи Азарова. В. Денисенко описує, що оточення президента — групи Андрія Клюєва, Сергія Львовчкіна та представники Партії регіонів сформували основу нової коаліції. Вони обрали спосіб контролю над парламентом, який суперечив попереднім рішенням Конституційного Суду, і поділили сфери впливу в уряді. Ставка робилася на швидкість і мінімальні витрати, тобто через індивідуальні переходи депутатів при збереженні вигляду політичної конкуренції. Це, був найшвидший спосіб швидко взяти парламент під контроль. [57, с. 46-48]

Практичні кроки повернення до моделі 1996 року з'явилися швидко. Уже 2 квітня 2010 року Указом № 504/2010 було затверджено Положення про Адміністрацію Президента України як постійний допоміжний орган, заснований на пункті 28 частини першої статті 106 Конституції. У 2010–2013 роках цей документ неодноразово змінювали, адаптуючи структуру та повноваження адміністрації під посилену координацію політичних і кадрових процесів. У результаті Адміністрація Президента перетворилася на головний центр ухвалення рішень — через неї проходили майже всі ключові питання: від підготовки нормативних актів до добору суддів і прокурорів. [60]

Ключовим юридичним кроком стало рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про дотримання процедури внесення змін до Конституції щодо Закону № 2222-IV від 8 грудня 2004 р.. Суд визнав, що під час ухвалення «пакету-2004» були порушені процедурні вимоги, оголосив закон неконституційним і відновив дію редакції Конституції 1996 року. Це фактично змінило форму правління без участі парламенту у процедурі змін. У рішенні зазначалося, що порушення конституційної

процедури позбавляє поправки легітимності. Висновок Суду був однозначним: відновлення попереднього тексту Конституції є єдиним правовим наслідком визнання змін неконституційними. [58]

У політичній науці цей етап назвали «інволюцією конституціоналізму». Коли судова влада, прикриваючись аргументом дотримання процедури, фактично замінила парламент і відкрила шлях до концентрації президентських повноважень у ручному форматі управління. Режим зберігав гібридний характер. [59, с. 275-276]

Порівняльний огляд дав В. Крейденко. Автор підкреслив, що реформа 2004-2006 років зробила систему внутрішньо суперечливою, а її скасування КСУ 2010 не вирішило питання балансу, а дозволило створити міцну вертикаль, що у 2010–2013 роках практично зрослася з однією політичною силою. [61, с. 151]

Як саме будувалася ця вертикаль, поетапно реконструює В. Денисенко. У лютому–вересні 2010 року оточення Януковича встановило контроль над законодавчою, виконавчою і судовою гілками. Так званий «державний переворот» складався з трьох етапів: контроль парламенту через переклейку мандатів і коаліцію «Стабільність і реформи»; скасування реформи-2004 рішенням КСУ; приборкання опозиції й захоплення судової влади через судову реформу, де ключову роль відіграв Андрій Портнов. Також з серпня 2010 року кадрові рішення в прокуратурі, СБУ, ДПСУ, зовнішній розвідці та РНБО замикалися на Банковій, що дозволило закріпити контроль.

Окремою рисою періоду стала поява так званої «сім'ї» як неформального центру рішень і розподілу ресурсів. Зростали ролі Олександра Януковича і близького кола — Пшонки, Захарченка, Арбузова, Клименка, Ставицького, Тимченка, Іванющенка, Курченка у фінансових потоках, кадровому кураторстві силових структур і впливі на регуляторні органи. [55, с. 121-334]

Як описати режим 2010–2013 років? Дослідники сходяться на формулі авторитарні тенденції в гібридній оболонці. Мацієвський у статті «Який режим будує В. Янукович і що з цього вийде?» зазначив, що попри

суперцентралізовану вертикаль, правово сумнівне повернення до президентсько-парламентської форми та домінування партії влади на місцевих виборах, це квазіавторитаризм у межах гібридності. [59, с. 275-276]

Інші дослідники охарактеризували період Президентства Януковича як повернення до змагального авторитаризму. На їхню думку, у 2010–2012 роках режим був напівконсолідованим, а у 2012–2013 став консолідованим. Країна продовжувала рухатися за інерцією маятникової логіки — у межах старої інституційної траєкторії. Саме ця інерція, на їхню думку, пояснює, чому режим 2010 не перетворився на повноцінний авторитаризм. [56, с. 135-137]

Правові та політичні наслідки «повернення до моделі 1996 року» можна узагальнити у трьох напрямках. По-перше, відновилося прем'єро-президентська система з перевагою президента у кадровій політиці та сфері безпеки — від РНБО і силових міністерств до впливу на прокуратуру та спецслужби. По-друге, оточення президента створило політичну й економічну основу вертикалі влади: контролювало фінансові потоки, регуляторні рішення та великі державні компанії. По-третє, легітимність цього реверсу залишалася хиткою. Саме її вразливість стала однією з причин делегітимації режиму під час подій 2013–2014 років.

Кульмінацією стала Революція Гідності. Безпосереднім каталізатором став нічний розгін мирних протестувальників «Беркутом» 30 листопада 2013 року, здійснений за наказом влади, що змінив масштаб і мотивацію протесту: від ситуативного обурення до вимоги політичної відповідальності Президента та його оточення. [55, с. 640]

Підсумовуючи десятиріччя, бачимо ключові етапи розвитку. Перший — 2006 рік. Тоді змінили текст Конституції, але не перебудували механізми взаємодії між владними інститутами й не розмежували відповідальність президента та уряду. Це створило асиметричний дуалізм виконавчої влади та політичну кризу. Другий — 2010 рік. Відбувся швидкий реверс через рішення Конституційного Суду яке відновило модель 1996 року. Посилення ролі Президента через власну адміністрацію та зрощення влади з бізнесом у

середовищі близького оточення призвели до формування квазіавторитарного режиму.

2.4. Президентська влада після Революції Гідності до сьогодення.

Після лютого 2014 року інститут Президентства в Україні опинився в зовсім інших умовах. Це була нова політико правова рамка, яка виникла як реакція на провал моделі управління часів Віктора Януковича і на вимогу суспільства повернути реальну політичну відповідальність влади. Революція Гідності стала моментом, коли криза президентської влади і криза довіри до того, як ця влада діяла, співпали. Уже під час протестів 2013–2014 років питання про те, як мають співвідноситися повноваження Президента, Верховної Ради і уряду, перестало бути суто юридичною темою. Воно набуло персонального характеру. Люди оцінювали рішення глави держави не тільки за буквою закону, а й за тим, чи здатен він забезпечити публічне благо без обмеження основних свобод. [56, с. 136]

Ескалація насильства у лютому 2014 року і загибель близько сотні людей з боку влади зробили кризу державного управління максимально очевидною. Інститут Президента в цей час перетворився на центр моральної відповідальності за те, що відбувалося. Після втечі Президента 22 лютого Верховна Рада, де новим спікером став О. Турчинов, повернула Конституцію у редакцію 2004 року і ухвалила постанову про самоусунення глави держави. Це відкрило легальний шлях до позачергових виборів. [62, с. 118-119] Юридично важливим кроком став Закон України від 21 лютого 2014 року № 742 VII. Він знову закріпив ключові норми Основного Закону у версії 2004 року. Насамперед ті, що стосувалися формування уряду і роботи парламенту. Відновлена стаття 112 створила механізм передачі повноважень виконуючому обов'язки Президента. Цю функцію мав виконувати Голова Верховної Ради до моменту позачергових виборів. [63]

Г. Зеленюк підкреслює, що повернення до цієї моделі було не просто відкатом назад. Це фактично стало новим переглядом інституційних основ влади. Йшлося про відновлення парламентсько президентської республіки і перезавантаження способів участі політичних акторів у владі. Одночасно почався запуск адміністративних реформ і створення нових правил для виконавчої вертикалі. У такій системі Президент мав перейти від ролі головного керівника до ролі політичного арбітра, якого контролюють парламент і уряд. Саме за цих обставин у травні 2014 року Президентом став Петро Порошенко. Він прийшов до влади в момент війни і еко-номічної кризи, коли суспільство вимагало швидких рішень, але також поваги до оновлених демократичних принципів. [64, с. 4-7]

Період 2014–2019 років мав подвійний характер. З одного боку, безпекова ситуація штовхала владу до централізації навколо Президента. З іншого боку, відновлені механізми коаліційної політики, парламентського контролю і судового нагляду повертали систему до більш колегіального управління. В. Пашков і О. Хомерікі називають це ефектом інституційної колії. Навіть тоді, коли Україна формально мала парламентсько президентську модель, вона залишалася між напівконсолідованою демократією і змагальним авторитаризмом. Посилення і послаблення впливу Президента відбувалося хвилями і залежало від складу коаліцій і ситуації у сфері безпеки. Тимчасові періоди, коли уряд ставав ближчим до президентських пріоритетів, не означали руйнування моделі. Це було радше проявом її гнучкості і здатності пристосовуватися до політичних криз і суперництва еліт. [56, с. 136]

Після 2014 року система стримувань і противаг змінилася у трьох напрямках. Першим стало реальне повернення парламентського устрою. Коаліція почала працювати, парламентські процедури стали прозорішими, уряд знову став підзвітним Раді. Це повернуло парламент до ролі центру влади. Другим напрямом стало створення антикорупційної інфраструктури. Поява НАЗК, НАБУ, САП і ВАКС заклала у систему незалежні інституції, які мали

свої процесуальні повноваження. Це послабило можливість Президента впливати на суди і правоохоронні органи. Третій напрям децентралізація. Вона стала основною протиположною централістським тенденціям. Від Концепції 2014 року до бюджетних і територіальних змін відбувся реальний перерозподіл ресурсів на користь місцевих громад. Децентралізація за своєю природою передає повноваження вниз, підвищує ефективність і залученість громадян і робить нижчий рівень влади більш відповідальним. Саме тому вона природним чином обмежує можливості президентської концентрації влади. [65, с. 1-3]

Початок Президентства Петра Порошенка супроводжувався спробами поєднати безпекові виклики з вимогами парламентської демократії. Оскільки, стартові умови були надзвичайно складними, а саме анексія Криму, війна на Сході та глибока економічна криза. У цих умовах політична практика часто зміщувалася в бік більш централізованого управління, тобто через вплив президента на формування коаліції та кадрову політику у виконавчій владі. [66, с. 23]

Водночас у більш широкому сенсі це не виглядало як згортання демократії. Скоріше це була спроба поєднати безпеку і демократичні механізми під час війни. Парламент залишався основним обмежувачем президентських повноважень через коаліційні процедури, кадрові рішення і контроль за бюджетом і політичною діяльністю уряду. Перехід 2014 року виконав дві функції одночасно. З одного боку він відновив практику, де уряд формувався парламентом, а президент концентрувався на ролі арбітра і гаранта, займався безпекою і зовнішньою політикою. Це закріпили у відновлених статтях Конституції. [63] З іншого боку він підштовхнув систему до інституціоналізації. З'явилися нова коаліція, нова відповідальність урядовців, судова реформа і децентралізація, які обмежували класичні інструменти президентської влади, що були типовими раніше. [45]

Так роль Президента після 2014 року помітно змінилася. На відміну від фіналу В. Януковича, коли силовий сценарій і замкнуте коло помилок позбавили його і політичної опори і управлінської ефективності, новий глава держави опинився в ситуації, де політична відповідальність мала поєднуватися зі стриманістю інституційною, де швидкість реакції не дорівнювала повноваженням формальним. Це означало, що навіть у сфері безпеки і зовнішньої політики доводилося діяти в межах парламентсько президентських процедур, спираючись на РНБО, уряд і парламент. [55, с. 640-641]

Антикорупційна реформа стала ще однією важливою подією. Створення НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС, хоча були конфлікти на старті, показало перехід від персональної легітимації рішень до інституційної. Суть її полягала у створенні незалежних точок опору, які унеможливають повне змикання президентського апарату з правосуддям. До цього додалася ще децентралізація. [65, с. 2-3]

Але варто наголосити, що у будь-який кризовий момент суспільство очікує від Президента швидких рішень і персональної відповідальності. У 2014–2016 роках Україна проходила випробування на керованість під час війни і економічної нестабільності. Водночас оновлена парламентсько президентська система не дозволяла Президенту безпосередньо впливати на управлінські рішення. Треба було домовлятися в коаліції і враховувати парламентський контроль. У цій подвійності проявилася головна риса постмайданного періоду коли влада коливалася між централізацією для швидких дій і поверненням до колегіальних процедур для демократії.

Після 2019 року інститут Президентства увійшов у фазу організаційного переформатування, але форма правління не змінилася. Головним кроком стало рішення про перетворення Адміністрації Президента на Офіс Президента України. Указ нового Президента Володимира Зеленського № 417/2019 визначив, що ОПУ є постійно діючим допоміжним органом, який забезпечує виконання конституційних повноважень Президента у організаційному,

правовому, інформаційному і аналітичному вимірах. Це не збільшувало повноважень, а скоріше створювало гнучку структуру, здатну швидко збирати і обробляти інформацію, готувати рішення і координувати роботу з урядом і парламентом щоденно. [67]

На тлі цих кроків постала й прикладна юридична дискусія що таке ОПУ з погляду антикорупційного законодавства? Державний орган чи орган державної влади? Н. Добровольська та О. Хамходера обґрунтували доцільність тотожного тлумачення цих категорій у прикладному сенсі, показавши, що на ОПУ мають поширюватися вимоги закону «Про запобігання корупції»: декларування, фінансовий контроль, інші режимні обмеження. Варто наголосили, що невизначений статус Офісу Президента зменшує прозорість його діяльності, тоді як визнання його частиною системи державних органів гарантує наявність необхідних запобіжників. Є також і формальні ознаки, які фактично інтегрують ОПУ у державну структуру: участь у процесуальних діях від імені держави, робота державних службовців і підпорядкованість внутрішніх актів вищим правовим нормам. Сам Указ № 417/2019 це підтвердив, визначивши фінансове та організаційне забезпечення Офісу через Державне управління справами і встановивши порядок оплати праці його працівників. [68, с. 82-83]

Повномасштабна агресія РФ з 2022 року стала найжорсткішим випробуванням для інституту президентської влади. В умовах воєнного стану інститут Президентства закономірно зосередився на швидкому ухваленні рішень і тісній координації дій, але що принципово, залишався у межах правових процедур. А. Шкуро зазначає, що під час війни повноваження Президента значно посилюються, проте їхнє здійснення має відбуватися лише правовими способами — із дотриманням меж компетенції, принципу підзаконності та спеціального порядку ухвалення рішень за участю РНБО. Варто наголосити, що воєнна нормативність відрізняється від політичної доцільності, де акти Президента повинні залишатися юридично коректними,

адже саме це забезпечує їхню легітимність і виправдовує швидкість ухвалення рішень в умовах обмеження прав і свобод. [39, с. 248 - 250]

У цих умовах на перший план вийшла комунікаційна роль президента. Звернення глави держави до громадян і міжнародних партнерів стали складовою стратегічних комунікацій держави: вони об'єднували суспільство, пояснювали логіку рішень і вплітали зовнішньополітичні меседжі в загальну систему управління. Іншими словами, риторика перестала бути лише символічним елементом влади — під час війни вона перетворилася на повноцінний інструмент управління поряд із правовими актами та організаційними рішеннями. [69, с. 93-94]

Однак централізація влади під час воєнного стану має і зворотний бік. Хоча парламент, суди та незалежні медіа продовжують свою роботу, їхній вплив на баланс сил у державі неминуче ослаб в умовах війни. Єдиними дієвими та інституційно незалежними елементами внутрішнього контролю залишалися передусім Національне антикорупційне бюро (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП). Ці органи, створені після Революції Гідності 2014 року мали особливий статус. Вони були не просто правоохоронними структурами, їхня незалежність була вимогою та запорукою довіри з боку західних партнерів та суспільства.

22 липня 2025 року Верховна Рада ухвалила законопроект №12414, а Президент Володимир Зеленський майже негайно підписав цей закон. Номінально документ стосувався вдосконалення процедур досудового розслідування щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Проте до другого читання до нього були внесені поправки, які кардинально змінювали баланс сил у правоохоронній системі. Ключові зміни надавали Генеральному прокурору, тобто посадовцю, що призначається безпосередньо Президентом, — безпрецедентні важелі впливу на раніше незалежні антикорупційні органи. Закон надавав Генпрокурору право давати обов'язкові письмові вказівки детективам НАБУ, а також отримувати доступ до будь-

яких матеріалів кримінальних проваджень НАБУ. Фактично, це означало повний демонтаж інституційної незалежності НАБУ та САП.

Роль Президента Володимира Зеленського у виникненні цієї кризи була центральною та вирішальною. Він не виступив пасивним спостерігачем чи арбітром, а активно легітимізував цей процес. Швидке підписання скандального закону стало сигналом про те, що ця ініціатива погоджена на найвищому рівні. Більше того, початковий коментар Президента свідчив про повну підтримку. У своєму зверненні він заявив, що антикорупційна інфраструктура працюватиме, але "тільки без російських впливів", які необхідно "очистити". [27]

Реакція суспільства на дії влади була миттєвою і несподіваною для адміністрації, яка, ймовірно, звикла до суспільної консолідації навколо фігури Президента. Вперше з початку повномасштабного вторгнення Україну сколихнули масові протести, які отримали назву "Картонкова революція", яка походить від головного атрибуту протестувальників – тисяч саморобних плакатів виготовлених з картону.

Однак найважливішою характеристикою, що докорінно відрізняє Картонкову революцію від інших, є її ідеологічна основа. Політичний аналітик Валерій Пекар влучно зазначив, що Помаранчева революція 2004-5-х років була протестом за політичну особистість (Віктора Ющенка). Революція Гідності 2013-14-х років була протестом за демократичний вибір. Картонкова революція 2025 року стала першим в історії України масовим протестом за державні інститути. Люди вийшли на вулиці на захист конкретних інституцій – НАБУ та САП. Це свідчить про фундаментальне дозрівання українського громадянського суспільства. Нове покоління продемонструвало глибоке розуміння того, що стабільна і успішна демократія будується не на «лідері», а на міцних, деперсоніфікованих інститутах.

Контекст владної вертикалі під час війни, який, імовірно, і спонукав владу до такого кроку, мав для неї неочікуваний зворотний ефект. Оскільки вся повнота влади та відповідальності за ухвалення рішень була сконцентрована в руках Президента, він не міг перекласти відповідальність ні на парламентські фракції, ні на уряд. Він особисто ініціював процес, і він особисто підписав закон. Таким чином, будь-яка критика закону автоматично ставала прямою критикою Президента. [17]

Закон №12414 був розцінений саме як спроба влади використати війну для побудови керованої, корупційної автократії. Це був прямий удар по самій легітимності інституту Президентства під час дії воєнного стану. Ситуацію ускладнював і міжнародний вимір. Незалежність антикорупційних органів є наріжною умовою процесу вступу України до Європейського Союзу. Тому ухвалення закону негайно викликало різку критику з боку ЄС. Це означало, що дії Президента прямо суперечили задекларованій ним же стратегічній меті держави. Таким чином, протестувальники, по суті, вимагали від Президента повернутися до виконання його ж власних стратегічних обіцянок та припинити підривати європейське демократичне майбутнє. [18]

На відміну від попередніх революцій, які тривали тижнями і місяцями, Картонкова революція досягла своєї безпосередньої мети з безпрецедентною швидкістю. Президент Володимир Зеленський, усвідомивши масштаб політичної помилки та глибину суспільного обурення, відступив. Суперечливий закон було скасовано приблизно за тиждень. Воєнна вертикаль, яка видавалася монолітною, виявилася надзвичайно крихкою перед внутрішньою політичною легітимністю із боку суспільства. У відповідь на громадський тиск, вже 24 липня 2025 року Президент подав до Верховної Ради як невідкладний новий законопроект №13533. Цей закон був розроблений з єдиною метою: повністю скасувати всі суперечливі норми попереднього закону. [21]

Події продемонстрували, що попри відсутність виборів та високу концентрацію влади, демократичний процес в Україні залишається живим. Революція чітко окреслила червоні лінії для Президента. Суспільство продемонструвало, що воно готове толерувати надзвичайну централізацію влади заради ефективної оборони країни, але воно категорично не дозволить використовувати цю централізацію для демонтажу ключових демократичних та антикорупційних інститутів. Роль Президента в цій кризі була парадоксальною. Його адміністрація створила кризу, продемонструвавши ті самі пострадянські риси тотального контролю. Проте же зазнала суспільного тиску та готовність швидко визнати помилку. Картонкова революція не була революцією проти Президента. Це був потужний суспільний урок для інституту Президентства, який нагадав, що в Україні джерелом влади залишається народ, а інститути, створені кров'ю попередніх революцій та захищені волею нового покоління, є недоторканими.

Отже, інститут Президентства в Україні після Революції Гідності опинився в новій політико-правовій рамці, що характеризувалася постійним коливанням між потребою в централізації, зумовленою війною 2014 та дією інституційних стримувань, таких як парламент, антикорупційні органи та децентралізація.

Період з 2019 років дещо посилив централізацію влади у руках Президента створення ОПУ. Повномасштабне вторгнення 2022 року також логічно посилило виконавчу вертикаль, однак криза 2025 року стала поворотним моментом. Вона засвідчила фундаментальну зміну: суспільство вперше масово вийшло на захист інститутів, довівши, що попри концентрацію влади в умовах війни, інститут президента залишається підзвітним, а ключові демократичні здобутки є недоторканими.

Якщо подивитися на довгу траєкторію 2004 та сьогодення, то інститут Президентства в Україні не рухався лінією «більше – менше повноважень». Він рухався лінією «краще або гірше інституційно організована влада» під

незмінною рамкою парламентсько-президентської республіки. Повернення 2014 року відновило баланс і дало старт інституційним обмежувачам — антикорупційним органам і децентралізації, що звузили простір для патронажного Президентства.

Висновки до другого розділу

Підсумовуючи, можемо ствердити, що становлення інституту Президентства в Україні пройшло складну траєкторію від первинної інституалізації до інституційного вдосконалення в межах парламентсько-президентської моделі, а рушійною логікою цього процесу була не лінія «більше чи менше повноважень», а пошук дієздатної й правово - збалансованої архітектури влади.

На початку 1991–1993 рр. демократична легітимація президентської посади поєдналася з недосконалістю нормативної бази, що компенсувалося указами й інститутом представників Президента, створюючи тимчасову, але необхідну виконавчу вертикаль. Конституційний договір 1995 р. став містком до кодифікації й водночас зафіксував компроміс: посилюючи роль глави держави в умовах переходу, він оголював потребу у стабільних правилах співіснування гілок влади. Конституція 1996 р. перевела систему у змішану республіку, де Президент остаточно постає як глава держави поза виконавчою гілкою, однак зберігає міжвладні інструменти впливу такі як вето, законодавча ініціатива, участь у формуванні уряду, безпековий контур через РНБО, що забезпечує стратегічну координацію без узурпації. Спроби початку 2000-х скоригувати баланс через плебісцитарні чи конституційні механізми висвітлили вразливість системи за відсутності зрілої партійно-коаліційної практики.

Реформа 2004–2006 рр. інституціоналізувала коаліційний принцип і завершила «вето-цикл», перемістивши центр формування уряду до

парламенту, але водночас утримала за Президентом ключові оборонно-зовнішньополітичні прерогативи, що відповідає логіці парламентсько-президентської моделі. Подальший період засвідчив і ризики, і потенціал такої конструкції: асиметричний дуалізм виконавчої влади та персоналізовані конфлікти в 2005–2007 рр. провокували кризові коливання маятника, а реверс 2010 р. через рішення КСУ повернув систему до концентрації влади в президентській вертикалі, що, не маючи міцної легітимаційної опори, завершилося політичною дезінтеграцією та Революцією Гідності.

Від 2014 р. із відновленням парламентсько-президентської моделі, запуском антикорупційної інфраструктури та децентралізації акцент було перенесено з персональної керованості на інституційну спроможність коли Президент зберігає стратегічну роль гаранта, арбітра й верховного головнокомандувача, але діє в рамках закону та судового контролю.

Після 2019 р. реорганізація президентського апарату в ОПУ відобразила підвищені вимоги до координації без зміни форми правління, а повномасштабна агресія РФ продемонструвала, що швидкість рішень і стратегічні комунікації можуть і мають узгоджуватися з правовою визначеністю та процедурністю. Саме ця межа була протестована під час кризи 2025 року, відомої як «Картонкова революція». Спроба використати умови воєнного стану для посилення контролю над незалежними антикорупційними інституціями наразилася на миттєвий та масовий суспільний спротив. Цей епізод став унікальним, оскільки це був перший протест в історії України не за лідера чи геополітичний вибір, а саме за захист деперсоніфікованих державних інститутів. Швидке скасування суперечливого законодавства продемонструвало, що навіть в умовах війни громадянське суспільство та його вимога інституційної незалежності залишаються найвищим запобіжником проти ситуативної концентрації влади.

У довгій перспективі інститут Президентства в Україні постає як центральний, але обмежений елемент напівпрезидентської системи, чия

ефективність залежить не від накопичення повноважень, а від якості правил, замкненості процедур, відповідальності парламентської більшості й спроможності уряду реалізовувати політику. Саме тому еволюція Президентства — це процес постійного балансування між демократичною легітимацією і адміністративною дієздатністю, у якому пріоритет має стабільність конституційної рівноваги, а не ситуативна концентрація влади, і це є актуальним і в умовах війни, і в часи мирного державного розвитку.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Роль Президента в напівпрезидентській республіці: досвід України та країн Європейського Союзу.

Динаміка змін інституту Президентства, на що варто звернути увагу, показує пошук оптимальної моделі взаємодії між Президентом, урядом і парламентом. Українська держава протягом усього часу незалежності часто коливалася, можна сказати як маятник, від посилення президентської влади до її обмеження. Конфлікти між Президентом і Прем'єр-міністром, між Президентом і парламентом відбувалися системно, бо баланс повноважень змінювався залежно від політичної ситуації і кон'юнктури. Хоча така нестабільність не означає слабкість конституційної моделі, вона скоріше свідчить про незавершеність процесу інституціоналізації, коли формується власна політична культура балансу і компромісів.

Реставрація президентської вертикалі за часів В. Януковича і подальше повернення до парламентсько-президентської моделі у 2014 році демонструють циклічність українського державотворення. Інститут «сильного президента» створював умови для концентрації влади у вузькому політичному колі, а парламентсько-президентська система натомість мала розширювати колегіальні механізми і підзвітність публічну. Ми погоджуємося з думкою, що така циклічність — це природна фаза еволюції політичних інститутів у перехідних демократіях. Саме досвід українських конституційних реформ показує прагнення до балансу між лідерським потенціалом Президента і колективною природою парламентського уряду. [75, с. 91-101]

У сучасній парламентсько-президентській республіці роль Президента України визначається не лише нормами Конституції, а й реальною політичною силою, яка встановлює баланс між главою держави, парламентом і урядом. Як зазначає Олена Бориславська, форма держави задає рамки загальні для

взаємодії, а фактичний вплив Президента залежить від політичної ситуації. Коли парламентська більшість власна, позиції Президента сильніші, а в періоди співіснування з опозиційною більшістю зростає конфліктність і арбітражна роль глави держави. Таким чином українська парламентсько-президентська модель не є статичною нормою, вона скоріше гнучкий конституційний механізм, що може пристосовуватися до змін політичного середовища. [72, с. 4]

У конституційній доктрині виокремлюють три основні групи функцій президента в парламентсько-президентській моделі. Перша — гарантійна, що полягає у здатності глави держави виступати арбітром у кризових ситуаціях і забезпечувати безперервність влади. Ця функція надає президентові роль символічного та практичного стабілізатора у періоди політичних криз.

Друга — безпеково-зовнішньополітична, яка охоплює представництво України у міжнародних відносинах, визначення стратегічних напрямів у сфері оборони та координацію питань національної безпеки. Тобто, президент формує стратегічні орієнтири, тоді як уряд реалізує їх на практиці.

Третя — процедурно-стимулююча, яка пов'язана з правом президента ініціювати розв'язання політичної кризи, зокрема через дострокове припинення повноважень парламенту у випадках, визначених Конституцією. Як наголошує П. Рудик, цей механізм не є проявом домінування над Верховною Радою, а слугує засобом примусу до формування стабільної парламентської більшості та підтримання її ефективності. [74]

Особливістю української моделі є те, що тут є два центри влади, і вони обидва мають сильну загальнонаціональну легітимацію. Є Президент, якого обирають всією країною на виборах, і є Верховна Рада, яка формується за партійними списками. Така подвійна легітимація створює і можливості для співпраці, і навпаки, джерела напруження. Дослідники кажуть, що саме спільні повноваження Президента і парламенту треба розглядати як важливий елемент системи стримувань і противаг, бо вони допомагають тримати баланс і не дати комусь монополізувати владу. Водночас взаємодія повинна бути прописана

чітко у законах, щоб уникати блокувань з одного чи іншого боку і водночас зберігати незалежність кожного інституту [71, с. 55-59].

На практиці після 2014 року видно, що навіть коли баланс відновлений на користь Верховної Ради і Кабміну, залишаються постійні «зони тертя» через дуалізм легітимності. Олег Кондратенко відзначає, що напруга між Президентом і парламентом загострюється під час криз — війни чи економічних потрясінь, коли суспільство чекає швидких і рішучих дій. Тоді Президент змушений координувати стратегічну політику, часто виходячи за межі формально визначених повноважень, але це відповідає запиту суспільства. Таким чином Президент фактично стає посередником між стратегічними інтересами держави і політичною логікою парламентської більшості, узгоджуючи їх, щоб забезпечити послідовність і цілісність політики. [75, с. 88]

В економічній сфері його роль теж важлива, хоч формальні інструменти обмежені. Вадим Маслій каже, що головне завдання Президента — формувати міжнародну довіру до України, розвивати публічну дипломатію і демонструвати репутаційне лідерство для іноземних партнерів та інвесторів. Через участь у міжнародних форумах і публічні заяви Президент задає стратегічний напрям економічної політики, а Кабмін вже реалізує його через регуляторні рішення. [76, с. 51-53]

Особистість Президента теж має значення у зовнішній політиці. Дмитро Ткач пише, що стиль комунікації, готовність до компромісів і ставлення до ризику безпосередньо впливають на міжнародну суб'єктність України. Навіть без формального розширення повноважень Президент може підвищувати помітність країни у світі, що важливо для реалізації зовнішньої політики. У парламентсько-президентській республіці це закономірно — зовнішня політика потребує єдиного голосу, і цим голосом стає Президент, а уряд реалізує його рішення на практиці. [78]

Так ми можемо окреслити роль Президента в парламентсько-президентській республіці. Він не лише гарантує стабільність і виступає

арбітром у кризах, а й координує стратегічні напрями політики, представляє Україну за кордоном і є носієм символічної легітимації. Його роль постійно змінюється залежно від політичного контексту і суспільних очікувань, що робить українську модель динамічною і адаптивною.

Далі варто звернути увагу на конкретні механізми, через які Президент впливає на баланс сили гілок влади. Саме вони показують, як формально визначені повноваження перетворюються на реальні політичні практики. Особливо важливе право дострокового припинення повноважень парламенту мабуть, найпотужніший інструмент Президента у системі з двома центрами легітимності. Після відновлення положень Конституції 2004 року у 2014 році цей механізм чітко прописали: Президент може розпустити Раду, якщо коаліція не сформована протягом місяця, якщо протягом 60 днів після відставки Кабміну не сформовано його персональний склад або якщо протягом 30 днів пленарні засідання не відбуваються. Тобто розпуск парламенту працює не як покарання, а як спосіб подолати політичну кризу. Завдяки обов'язковим консультаціям Президента з керівництвом Ради і лідерами фракцій ця процедура стає скоріше інституційним компромісом, ніж одноосібною волею. [74, с. 7-10]

Важливим елементом взаємодії є президентське вето. Воно працює не як механізм блокування законодавчої діяльності, а як додатковий інструмент вдосконалення закону до рівня відповідного Конституції. Вето може бути подолане лише 300 голосами, і тому вимагає широкої політичної згоди. Ця процедура змушує парламентські фракції переглядати текст закону та знаходити компроміси, а сам Президент виступає у ролі гаранта дотримання принципів Основного Закону. У такий спосіб інститут вето перетворюється на важливий фільтр якості законотворчого процесу. [71, с. 56]

Також варто підкреслити, що укази Президента належать до підзаконних актів, які мають обов'язкову силу на всій території держави, але завжди підпорядковуються законам. Вони деталізують і конкретизують норми, ухвалені парламентом, але не можуть змінювати чи замінювати їх. В. Віхров

та С. Бостан наголошують, що ефективність змішаної моделі залежить від чіткого дотримання цього принципу, де президент має інструменти швидкої нормотворчості, але вони повинні працювати виключно у рамках закону. Саме у цій «підзаконності» і полягає головний запобіжник проти надмірної концентрації влади в руках Президента. [70, с. 49-50]

В аспекті формування уряду і кадрової політики Президент залишається вагомим учасником процесу формування виконавчої влади. Хоч Верховна Рада і затверджує персональний склад Кабінету Міністрів, Президент має вирішальний вплив на визначення кандидатур Прем'єр-міністра, міністра оборони й міністра закордонних справ. Такий механізм створює тісну взаємодію між двома «вищими органами держави» й одночасно вимагає балансу політичної відповідальності. В умовах парламентсько-президентської моделі саме глава уряду має пріоритет у здійсненні виконавчої політики, але Президент зберігає достатній інституційний вплив і може розпускати парламент у випадках, передбачених Конституцією. Звідси випливає, що українська модель відрізняється високим ступенем гнучкості коли юридична регламентація окреслює межі, проте фактична сила Президента залежить від політичної підтримки та конфігурації влади у парламенті. [71, с. 56-58]

Після 2014 року Президент України зберіг роль Верховного Головнокомандувача, очільника РНБО та гаранта територіальної цілісності.

Важливою частиною сучасних повноважень Президента є й антикорупційний вимір. Він не лише символізує цілісність держави як гарант Конституції, але й несе політичну відповідальність за загальний напрямок антикорупційної політики. Таким прикладом стали події 2025 року про які ми писали вище. Хоча спеціалізовані органи залишаються незалежними, саме позиція Президента задає стандарти прозорості і моральні орієнтири для державної служби. На наш погляд, антикорупційна роль Президента виходить за межі просто адміністративного контролю — вона формує суспільний запит

на добросесність влади, що є важливою передумовою демократії. [77, с. 253-255]

Варто ще наголосити, що проблематика подвійного статусу президента як «голови держави» і «національного лідера» є ключовою для розуміння української моделі. Володимир Сухонос відзначає, що у сучасних республіках президент обирається передусім як символ народного суверенітету та персоніфікований носій загальнонаціональних цінностей, а тому його роль неминуче виходить за межі суто церемоніальної. Цей статус створює суспільні очікування щодо відповідальності глави держави за стратегічний напрям розвитку, навіть якщо формальні інструменти перебувають у руках уряду і парламентської більшості. В українських умовах така персоніфікована легітимація пояснює, чому громадяни сприймають президента як координатора політики у сферах безпеки, євроінтеграції та захисту прав людини, очікуючи від нього ширшої відповідальності, ніж визначено Конституцією. [73, с. 130-131]

Звернемо увагу на функціонування інституту у країнах Європейського Союзу. У напівпрезидентських республіках ЄС роль Президента також поєднує дві функції де Президент виступає арбітром між гілками влади, а з іншого боку є активним політичним діячем із власним мандатом довіри від громадян. Візьмемо найяскравіший приклад — Францію. Тут Президент призначає Прем'єр-міністра, а за його пропозицією призначають членів уряду, також він головує на засіданнях Ради міністрів і має право вето закони або повернути їх на повторний розгляд, якщо він, тобто закон викликає сумніви. Крім цього, французький Президент може виносити певні питання на всенародний референдум, що робить його фігурою, здатною формувати порядок денний країни навіть поза парламентською більшістю. Також у нього є право розпуску нижньої палати парламенту після консультацій із прем'єром і головами палат. Деякі дії, наприклад розпуск парламенту чи відкладальне вето, Президент може робити без підпису інших посадовців. Окремо в

Конституції Франції закріплена стаття 16, яка дозволяє главі держави діяти самостійно у випадку серйозної загрози для Республіки. Цей механізм вмикається лише у крайніх ситуаціях, після консультацій із ключовими державними фігурами. Усе це, разом із правом на помилування і можливістю напряду звертатися до парламенту, створює так звану певну вісь у французькій політичній системі. [84]

Інший приклад — Португалія, де теж діє напівпрезидентська модель, але з більшим акцентом на парламент. Президент обирається всенародно, проте його повноваження більше зосереджені на стабільності державних інститутів і зовнішній політиці. Конституція надає йому право реагувати на серйозні надзвичайні ситуації, оголошувати помилування, а також звертатися до Конституційного суду, якщо виникають сумніви щодо законності ухвалених актів чи міжнародних договорів. У міжнародній сфері саме Президент призначає послів, ратифікує договори й бере участь у рішеннях про війну та мир спільно з урядом і парламентом. Якщо ж Президент накладає вето на закон, то парламент може подолати його абсолютною більшістю голосів, після чого глава держави зобов'язаний підписати документ. Тому в Португалії Президент радше виступає гарантом, ніж активним політичним гравцем в урядовій політиці. [85]

Румунія має свої особливості. Тут Президент також обирається народом і відповідає за зовнішню політику й оборону. Він очолює Вищу раду національної оборони, може ініціювати референдум і навіть бути тимчасово усуненим парламентом, якщо той вважає, що Президент порушив Конституцію. Остаточне рішення тоді ухвалює народ на референдумі. Румунська Конституція підкреслює, що всі державні органи, включно з Президентом, зобов'язані дотримуватися норм ЄС і забезпечувати їх виконання. Тому Президент є своєрідним гарантом проєвропейського курсу країни. У внутрішній політиці він також виконує арбітражну функцію, допомагаючи збалансувати інтереси різних політичних сил. [86]

Звернемося до Литви. Тут діє власний закон про Президента, що деталізує його функції. Президент має право видавати декрети, але в багатьох випадках вони набувають чинності лише після підпису відповідного міністра чи Прем'єр-міністра. Наприклад, питання дипломатичних призначень підписує Прем'єр, питання військових звань також він, а питання громадянства - міністр внутрішніх справ. Така система підкреслює колегіальність виконавчої влади. Президент Литви має право підписувати закони, і цей підпис, через який закон отримує чинність. Ще одна сфера впливу литовського Президента є судова. Він призначає суддів різних рівнів, але для деяких призначень потрібна згода парламенту, а у складних випадках Президент отримує рекомендації від ради суддів. Тож система працює на принципі взаємних стримувань і противаг. У Литві Президент — це не самостійний правитель, а радше гарант того, що виконавча влада діє узгоджено з урядом і парламентом. [87]

У Польщі повноваження Президента чітко закріплені у Конституції. Передусім Президент виконує функції, пов'язані з народним суверенітетом. Він може ініціювати проведення загальнонаціонального референдуму за згодою більшості Сенату, або звернутися до парламенту щодо затвердження змін до Конституції у випадках, коли вони стосуються основ державного ладу, прав і свобод громадян чи самої процедури конституційних поправок. У законодавчій сфері Президент має право законодавчої ініціативи, може подавати власні законопроекти, накладати вето на ухвалені акти та звертатися до Конституційного трибуналу для перевірки їхньої відповідності Основному Закону. У виконавчій владі Президент бере участь у формуванні уряду, призначаючи Прем'єр-міністра та, за його поданням, членів Ради Міністрів. Президент також представляє державу у міжнародних відносинах. У сфері оборони він є верховним головнокомандувачем Збройних сил, затверджує стратегію національної безпеки, призначає військове командування та може ухвалювати рішення про мобілізацію. Крім того, він може надавати

громадянство, помилування. Під час надзвичайного або воєнного стану Президент набуває розширених повноважень. [88]

Таким чином, у більшості напівпрезидентських республік ЄС Президент — це не просто символ держави, а активний гарант стабільності, законності й балансу. У кожній країні ступінь впливу різний, але спільною рисою є те, що Президент завжди має право втрутитися, коли постає питання національної безпеки, конституційності або загального порядку в державі.

Якщо порівнювати українську модель з європейськими напівпрезидентськими, то можна побачити як спільні закономірності, так і власні особливості розвитку інституту Президентства. У більшості країн Європейського Союзу Президент виступає не лише символом державності, а й важливою ланкою. Україна в цій системі виглядає як адаптивна модель, що поєднує риси різних європейських практик. Президент України, подібно до лідерів Франції чи Польщі, має реальний вплив на формування уряду, оборону та зовнішню політику, однак, як у Португалії чи Литві, він обмежений. Його роль часто визначається політичними обставинами. Але все що є спільним - це бути гарантом Конституції та гарантом стабільності, але в кожній державі ця роль адаптована до політичної культури та власного розвитку держави.

3.2. Виклики та проблеми інституту Президентства в сучасній Україні.

Як ми дослідили у попередніх розділах, українська парламентсько-президентська модель пройшла етап інституційного оновлення — від персоналізованого управління, властивого попереднім періодам, до системи розподіленої відповідальності та конституційно врегульованої взаємодії гілок влади. Проте цей зсув не став завершенням процесу, а радше відкрив новий етап. Як зазначають науковці, навіть після повернення до редакції Конституції

2004 року реальна вага президентського центру ухвалення рішень залишалася значною. Співіснування формально врегульованої системи з неформальними практиками вони описують як прояв телеологічного конституціоналізму та феномен «захопленої держави». Це свідчить, що трансформація інституту Президентства не усунула структурних протиріч, а лише надала їм нових форм у політичному процесі. [79, с. 308]

Проблемою залишається недосконалість конституційного регулювання. У тексті Основного Закону й досі неоднозначно визначають роль і місце Президента в системі влади. Таким чином кожна нова влада може вибіркового застосувати норми Конституції. А це в свій час, прямо впливає на рівень довіри народу та легітимність владних інститутів.

На нашу думку, одним із найпомітніших викликів залишається відсутність окремого закону про Президента України. У чинному правопорядку досі немає кодифікованого акта, який би системно визначав статус, повноваження та процедури діяльності глави держави. Як свідчать дослідження, це породжує проблему так званого «інституційного наслідування» коли багато механізмів функціонують не завдяки чіткому законодавчому регулюванню, а через традицію або політичний компроміс, що робить реальний вплив президентури надто залежним від практики. [41, с. 92-94]

Якби кодифікувати цей блок, тобто все від норм про взаємодію Президента з урядом до процедур взаємодії з парламентом і правил контрасигнування актів, це могло б значно зменшити можливість ситуативних тлумачень і підвищити якість конституційного порядку. Проблемою, що тягнеться давно, залишається конфліктність між Президентом і Кабінетом Міністрів. Невизначеність повноважень у кадровій політиці, стратегічному плануванні та сфері безпеки часто призводить до дублювання управлінських функцій. Через це президентська інституція часом перетворюється на паралельний центр виконавчої влади, і це прямо суперечить логіці парламентсько-президентської системи.

В українській практиці, як уже ми зазначали, частіше працюють неформальні інструменти впливу, аніж ті, що прописані у Конституції. Це показує, що без чіткого законодавчого врегулювання процедур взаємодії Офісу Президента з міністерствами Україна знову ризикує повернутися до моделі, де Президент фактично займається щоденним управлінням.

Окремою проблемою залишається питання політичної відповідальності Президента. Імпічмент, як єдиний передбачений Конституцією механізм усунення глави держави, розрахований на виняткові випадки — державну зраду чи тяжкий злочин. Проте коло підстав надто вузьке й не охоплює, наприклад, порушення Конституції чи прав людини, а сама процедура настільки є складною. У міжнародній практиці імпічмент застосовується рідко, тому для України більш актуальним завданням є не спрощення його процедури, а створення ширшої системи механізмів політичної відповідальності таких як парламентських слухань, спеціальних звітів, регулярних форм діалогу між Президентом і парламентом. Це дозволило б зміцнити демократичний контроль і підвищити рівень підзвітності глави держави без порушення конституційного балансу влад. [79, с. 315]

Варто також підкреслити конфліктність у сфері законотворчості. Відкладальне вето Президента задумане як елемент системи стримувань і противаг, проте в реаліях, воно нерідко стає інструментом політичного торгу між урядом і президентською командою. Це саме стосується і участі Президента у формуванні судової влади.

Політичні кризи в Україні показують, що слабкість інституційного устрою парламентсько-президентської моделі посилюється розривом між суспільними очікуваннями та реальними повноваженнями глави держави. Більшість громадян традиційно сприймає Президента як головного центр ухвалення рішень, тоді як Конституція передбачає колективну відповідальність уряду перед парламентом. Показовим прикладом цього явища став період 2005–2010 років, коли відсутність стабільної парламентської більшості суттєво обмежувала можливості Президента

впливати на уряд, а коаліція фактично виконувала роль альтернативного центру влади. Таким чином, опозиційний до Президента прем'єр-міністр стає ключовою фігурою системи, що зменшує вплив глави держави на Кабінет Міністрів і змінює баланс між гілками влади. [45, с. 15-18]

Варто наголосити, що повномасштабна війна ще більше загострила проблему завищених очікувань від інституту Президентства. Часті звернення Президента, його активна комунікація з громадянами та міжнародними партнерами створили ефект єдиного голосу держави, який сприяв консолідації підтримки як у країні, так і за кордоном. Водночас, як зауважує І. Цікул, у воєнних умовах така позиція «сильного лідера» ризикує перетворитися на персоналізований бренд Президента, що суперечить парламентсько-президентській логіці врядування. [80, с. 41-45]

У цьому контексті постає новий виклик — як не допустити заміщення інституційної легітимності особистою харизмою Президента. Під час війни персоналізація влади є природною реакцією на виклик, однак після її завершення вона може закріпитися як нова політична норма.

Випливаючи з цього, варто звернути увагу на роль медіа в роботі інституту Президентства. Засоби масової інформації і громадська думка діють як своєрідний вказівник — вони можуть і посилювати політичну вагу Президента, і робити його позиції вразливими. З одного боку, демократична система потребує сильного медійного контролю, бо саме медіа формують стандарти відкритості та підзвітності влади. З іншого боку, український медіаринок часто стимулює сенсаційність, змушуючи Президента реагувати на поточні події замість того, щоб концентруватися на стратегічних рішеннях. Через це виникає ситуація, коли легітимність влади більше залежить не від результатів політики, а від швидкості реакції на інформацію. [79, с. 384-401]

Воєнна доба показала ще нові проблеми для роботи інституту Президентства, які треба оцінювати через баланс між швидкістю ухвалення рішень і дотриманням принципів конституційного ладу. Після 24 лютого 2022 року фактично почала формуватися вертикаль президентської влади на місцях

через створення військових адміністрацій указом Президента № 68/2022. Ці структури були тимчасовими державними органами, які забезпечили кадрову стабільність і безперервність управління в регіонах, при цьому не скасовуючи повноважень конституційних органів влади. [79, с. 295-296]

Дослідники відзначають, що така централізація була логічною, бо статус Президента як Верховного Головнокомандувача і голови РНБО у воєнний час об'єктивно передбачає посилення його координаційної ролі в сфері безпеки. Водночас вони застерігають, що без чіткого розмежування політичних і військових повноважень це посилення вертикалі влади може перерости у надмірну концентрацію. Крім того, всі акти Президента під час війни повинні залишатися підзаконними, базуватися на Конституції та законах, а також дотримуватися чіткої процедурної дисципліни, щоб закон не замінювався указами. [39, с. 250]

Іншим джерелом ризиків є функціонування Офісу Президента. Його реорганізація у 2019 році відповідно до Указу № 417/2019 та затвердженого Положення № 436/2019 визначила допоміжний характер цього органу — він мав забезпечувати діяльність глави держави, а не виступати самостійним центром ухвалення рішень. Однак у теперішніх умовах Офіс Президента неминуче розширив свою роль, концентруючи функції координації, експертної аналітики та міжнародних комунікацій. Це породжує підозри у формуванні ще одного владного органу, який фактично дублює частину виконавчих повноважень. Відбувається подвоєння виконавчої вертикалі: Кабінет Міністрів і Офіс Президента виконують схожі функції, проте мають різний правовий статус і рівень легітимності. [68, с. 82-90]

Отже, виклики, перед якими стоїть інститут Президентства в Україні, засвідчують його подвійний характер — як опори демократичного порядку і водночас його вразливої ланки. З одного боку, Президент забезпечує мобілізацію суспільства, ефективну комунікацію з міжнародними партнерами та координує безпекову вертикаль. З іншого — невизначеність конституційних норм, відсутність кодифікованого закону про Президента, складність

механізмів політичної відповідальності, персоналізація легітимності й небезпека формування ОПУ створюють додаткові ризики.

Президентство в Україні нині проходить випробування на зрілість: чи зможе воно залишатися частиною демократичної системи, а не її альтернативою. Перемога у війні повинна бути досягнута разом зі збереженням інституцій, а не за рахунок їх згорання. Лише за цієї умови президентська влада зможе перетворити воєнну концентрацію ресурсів на імпульс для подальшого конституційного й політичного розвитку держави.

3.3. Перспективи реформування президентської влади в Україні.

Починати розмову про перспективи реформування президентської влади в Україні слід із методологічно важливого зауваження, що всі зміни про які ми зазначали, стали комою, а не крапкою в еволюції інституту. Проведені реформи змінили систему від персоналізованого ухвалення рішень у бік більш збалансованої парламентсько-президентської моделі, однак не усунули всіх питань, через які політичні процеси й надалі переходили у площину неформальних домовленостей, компромісів і конфліктів повноважень. Саме тому нинішні дискусії про реформу державного управління не є даниною моді, а реакцією на стійку гібридність українського політичного режиму, у якому формально демократичні інститути співіснують із неформальними практиками, а ухвалення рішень часто виходить за межі правових процедур.

Наукова періодизація політичних трансформацій після 1991 року показує, що влада в Україні постійно коливалася між різними моделями. Спершу був більш виражений парламентаризм, потім з'явилися гібридні форми державності з елементами авторитаризму та електоральної демократії. Кожна зміна Конституції чи політична криза відкривала нове вікно для перегляду владних відносин, але остаточного балансу це не давало. Президентська влада постійно підлаштовувалася під політичний контекст, а не

під сталу систему інституцій. Саме тому питання реформування інституту Президентства залишається актуальним і сьогодні.

Важливо розуміти, що справа не в гаслах «посилити» чи «послабити» Президента. Актуальність змін полягає у необхідності узгодження формальних норм із реальною політичною практикою. Науковці неодноразово наголошували, що головна проблема української системи не у змісті законів, а у способі їх застосування. Норми часто сформульовані правильно, але механізми взаємодії між інститутами залишаються неповними, що відкриває простір для неформального впливу. [81]

Війна проти України лише посилила потребу у чіткій і структурованій координації виконавчої влади. Президент, як Верховний Головнокомандувач і головний представник держави на міжнародній арені, отримав більш помітну роль. Але це посилення легітимне лише тоді, коли супроводжується розвитком процедур прозорості та парламентського контролю. Інакше існує ризик повернення до практик, які підривали довіру до державних інституцій. Науковці підкреслюють, що навіть під час війни громадяни очікують від влади підзвітності, а «силова» логіка рішень Президента має поєднуватися з процедурною логікою — дотриманням законності та демократичних принципів.

Ще одним важливим напрямом реформ є кодифікація. Більшість досліджень зазначає потребу у комплексному законі «Про Президента України», який системно визначав би статус глави держави, порядок взаємодії з парламентом і урядом, рамки діяльності допоміжних органів, а також кадрові питання і прозорість. Науковці підкреслюють, що йдеться не про зміну форми правління, а про юридичне доповнення чинної парламентсько-президентської моделі. Нині вона функціонує як суміш окремих норм, підзаконних актів і практик. Лише чітке визначення процедур і повноважень може зменшити простір для конфліктів між власними та делегованими компетенціями, особливо в складних умовах.

На нашу думку, не менш актуальною є проблема політичної відповідальності Президента. Закон про імпічмент 2019 року став важливим кроком уперед, але його застосування є надзвичайно складним і фактично залишається останньою опцією. Він передбачає позасудовий конституційний процес щодо державної зради або іншого злочину, але вимагає висновків двох судів та 3/4 голосів парламенту для остаточного рішення. [15] У політико-правовому сенсі це означає, що інститут відповідальності Президента має розвиватися не лише через радикальний механізм імпічменту, а й через створення ширшого парламентського та публічного контролю, а саме слухання, спеціальні комісії, обов'язковість публічних пояснень до указів, аудит рішень РНБО. Інакше система на практиці майже не спрацює.

Наступним важливим аспектом у процесі реформування президентської влади в Україні є політико-психологічне сприйняття інституту Президентства як ключового елементу політичної системи держави. Введення інституту глави держави стало результатом етапного переходу від радянської моделі колегіального управління до демократичної системи персоніфікованої політичної відповідальності. Ми вважаємо, що реформування Президентства відбувається не лише через юридичні зміни чи перерозподіл владних повноважень, а й через трансформацію суспільних уявлень про роль, місію та межі впливу Президента. Оскільки проблема політико-психологічного сприйняття Президентства має особливе значення для українського суспільства, яке історично тяжіє до персоналізованих форм влади. Український менталітет, сформований на тлі історичних травм бездержавності, тяжіє до ідеї «національного вождя» — особи, здатної втілити справедливість, навести порядок і стати гарантом стабільності. Ми вважаємо, що саме ця особливість ускладнює розвиток інституційної демократії, оскільки громадяни нерідко ототожнюють силу держави із силою Президента, а не з ефективністю системи управління. [82, с. 21-22]

У цьому контексті логічно виділити три основні сценарії, які найчастіше обговорюються в доктрині. Це перехід до парламентської республіки;

зміцнення президентської влади за моделлю президентсько-урядового правління; збереження парламентсько-президентської системи з її глибокою інституційною реформою. Кожен із них має власні аргументи «за» і «проти», і їх розгляд дозволяє не лише зважити перспективи, а й зрозуміти, які саме інструменти реформування можуть бути ефективними в українських реаліях.

Парламентська республіка передбачає мінімізацію ролі Президента і концентрацію політичної відповідальності в парламентській більшості та сформованому нею уряді. Такий варіант має очевидні переваги: зникає конфлікт між Президентом та Кабінетом Міністрів, усувається ризик існування ще одного виконавчого органу в лиці адміністрації на Банковій, а політична підзвітність концентрується в руках коаліції. Мироненко справедливо наголошував, що форма правління виступає своєрідним індикатором стану держави, адже вона відображає не лише структуру органів влади, а й реальний рівень участі громадян у їхньому формуванні. Відповідно, парламентський вибір може посилити демократичний характер системи, знизити рівень персоналізації влади і забезпечити більш стабільну логіку колективної відповідальності. [83]

Проте парламентський сценарій має й серйозні ризики. Парламентська система може виявитися надто повільною для реагування на загрози, які потребують єдиного центру відповідальності у сфері оборони та зовнішньої політики. Крім того, українська партійна система залишається фрагментованою, слабо інституціолізованою й персоналізованою.. Нарешті, ослаблення інституту президента не гарантує зникнення центрів неформального впливу, де все рівно, владу можуть перебрати кланово-олігархічні групи, що й було притаманним українській політичній історії. [81]

Інший сценарій — посилення президентської влади за рахунок надання Президенту більш чітких та розширених повноважень у сфері виконавчої політики. Позитив цього варіанта полягає у швидкості й концентрації відповідальності де у кризові моменти суспільство потребує єдиного центру рішень, а міжнародна дипломатія ефективніше працює через персоналізоване

представництво. Це особливо актуально у воєнний час, коли від Президента очікують як швидких оборонних рішень, так і ефективних переговорів із партнерами. [82, с. 22]

Проте небезпеки такого підходу не менш очевидні. Мироненко ще в 2014 році застерігав, що у країнах без усталених демократичних традицій сильний президенталізм без належних механізмів парламентського контролю веде до відновлення авторитарних практик. Для України це означає ризик повторного утворення «паралельного уряду» при Президентові, що делегітимізує інститути й відновлює персоналізований характер влади. [83]

У цьому сенсі дискусія про посилення Президентства логічно підводить до проміжного варіанта, а саме обмеженого й процедурно врегульованого посилення Президента на час воєнного або надзвичайного стану. Такий підсценарій передбачає чітко визначений строк дії надзвичайних повноважень, пост-аудит рішень парламентом та контроль Конституційного Суду, що і працює на даний момент.

Третій і найбільш реалістичний варіант — збереження парламентсько-президентської системи з інституційним доопрацюванням. У цьому випадку йдеться не про зміну форми правління, а про її модернізацію через низку цілеспрямованих рішень. Передусім це ухвалення спеціального закону «Про Президента України», який би кодифікував статус глави держави у трьох вимірах: конституційно-правовому, політичному та символічному. Такий закон має чітко окреслити межі власних і делегованих повноважень, встановити стандарти контрасигнації, прозорі процедури кадрових рішень і взаємодії з урядом та парламентом. [82, с. 22]

Крім того, необхідно чітко врегулювати розподіл повноважень між Президентом, урядом і парламентом. Український досвід показує, що саме така нечіткість і невизначеність компетенцій часто стають причиною політичних непорозумінь. Оскільки, ефективність будь-якої моделі влади залежить від прозорих правил формування уряду, механізму конструктивного вотуму недовіри та чітко прописаних стандартів коаліційних угод. Оскільки

стабільність може бути досягнута лише за умови наявності інституційних процедур, які не дозволяють системі влади перетворюватися на ситуативне управління. [81]

Будь-які дорадчі органи при Президентові мають бути добре оформлені юридично, їхня робота прозорою, а результати доступними для громадськості та парламенту. Це дозволить уникнути ситуації, коли Офіс Президента перетворюється на «непублічний уряд», і зменшить ризики персоналізованого управління. Так інститут Президентства повертається до свого основного призначення — бути інтегратором владної системи і гарантом Конституції, а не альтернативним виконавчим органом.

Якщо говорити про перспективи реформування президентської влади в умовах парламентсько-президентської республіки, то головне завдання не у зміні форми правління, а у вдосконаленні інституційних механізмів. Вони повинні робити систему стабільною, передбачуваною і сумісною з європейськими стандартами. Український досвід показує, що різкі стрибки між «посиленням» і «послабленням» Президента лише відтворювали маятниковий ефект і підривали легітимність. Тому реформа має йти не через перебудову всієї системи, а через налагодження чітких процедур роботи інституту.

Другий важливий напрям — розвиток парламентського контролю за президентськими повноваженнями. В Україні традиційно склалася ситуація, коли Президент є головним політичним актором, а парламентська більшість або просто постачає потрібну кількість голосів, або блокує ініціативи. Щоб уникнути цього, варто запровадити системні форми контролю — обов’язкові слухання за участі Президента, щорічні звіти про виконання стратегій національної безпеки, зовнішньополітичних пріоритетів і реалізацію указів. При цьому парламентський контроль треба поєднувати із судовим — нормативні акти Президента мають системно перевірятися на відповідність Конституції. Такий підхід зменшить ризики узурпації влади і зробить діяльність Президента більш прогнозованою та легітимною.

Третій напрям — це унормування кадрових призначень. Доцільно зосередитися, аби вони були вузько спеціалізовані, прозорі та не підживлювали дуалізм виконавчої влади. Перелік посад, у доборі яких Президент лише ініціює або співформує склад, зокрема, Прем'єр-міністра — з урахуванням пропозиції коаліції, Голова СБУ, Голова НБУ, члени Центральної виборчої комісії, половина складу НБУ та Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, має супроводжуватися симетрією процедур звільнення та єдиними стандартами прозорості добору. Також призначення Президентом голів місцевих державних адміністрацій доцільно вилучити з президентських повноважень і передати до уряду. Такий крок узгоджується з вимогою усунення дублювання функцій, мінімізації корупційних ризиків і зменшення напруження у відносинах між міністрами та головами обласних і районних адміністрацій. Кадрові рішення у секторі безпеки мають ухвалюватися через Раду національної безпеки і оборони як координаційний майданчик.

Загальна мета таких змін полягає не в розширенні персональних важелів впливу Президента, а в усуненні управлінського дуалізму. Одночасно доцільно передбачити у процедурних законах публічність і цифрове відстеження усіх доборів на посади, у яких бере участь Президент, що стане важливим елементом антикорупційної політики.

У перспективі реформування президентської влади також необхідно враховувати євроінтеграційні орієнтири. Копенгагенські критерії та ЄС ставлять на перший план верховенство права, прозорість і демократичну підзвітність. Це означає, що модернізація інституту Президентства має узгоджуватися з вимогами до прозорості, обмеження дискреційних повноважень Президента у кадрових питаннях. Як наголошують дослідники, силу демократії визначають не масштабні конституційні реформи, а деталізовані процедурні механізми, які усувають розрив між нормою права та реальною політичною практикою. [81]

Узагальнюючи, можна сказати, що оптимальне майбутнє президентської влади в Україні полягає у збереженні парламентсько-президентської форми

правління з поступовим удосконаленням її інституційного механізму. Такий підхід дозволяє уникнути ризиків надмірної персоналізації та одночасно забезпечити швидкість і координацію в кризових умовах. Він узгоджується як із національною традицією конституційної еволюції, так і з європейськими стандартами демократичного розвитку, створюючи основу для того, щоб президентська влада стала інтегратором системи, а не її альтернативним центром.

Висновки до третього розділу

Підсумовуючи, інститут Президентства у парламентсько-президентській республіці України виконує багатовимірну, але структурно окреслену роль, а саме він інтегрує систему, слугує арбітром, задає стратегічні орієнтири у сфері безпеки та зовнішньої політики і водночас лишається вбудованим у механізм колегіальної відповідальності уряду перед парламентом.

У площині виконавчої політики Президент не є альтернативним центром управління, а координатором стратегічних напрямів, насамперед у безпековій і зовнішньополітичній площинах. Тут проявляється поєднання символічного і практичного вимірів Президентства, де репутаційне лідерство на міжнародній арені задає рамку для урядової імплементації, а інституційна взаємодія із Кабінетом Міністрів перетворює стратегічні сигнали на політику. Ефективність цієї взаємодії детермінується не стільки обсягом формально визначених компетенцій, скільки якість міжінституційної координації, прозорістю процедур і наявністю стабільної парламентської більшості.

Особливе місце у профілі президентських функцій посідає кадрова й процедурна структура. Баланс між правом ініціювати та погоджувати ключові призначення й відповідальністю уряду за щоденну виконавчу політику запобігає дуалізму управління. Там, де зберігаються спільні або перехресні повноваження, на перший план виходять симетричність процедур призначення/звільнення, єдині стандарти прозорості добору і належна

контрасигнація актів — саме вони перетворюють потенційну конкуренцію на керовану кооперацію.

Таким чином, у змішаній моделі Президент — це не ще один уряд і не символ влади, а інституційний модератор, який забезпечує узгодженість стратегічного курсу, цілісність державної політики та влади. Його сила у здатності активувати механізми стримувань і противаг, а не обходити їх, у спроможності бути публічним і зовнішньополітичним репрезентантом, не нівелюючи колегіальну природу виконавчої гілки. Саме через це бачення варто тлумачити і кадрові, і процедурні, і безпекові інструменти Президентства.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило вирішити поставлені завдання та досягнути головної мети, яка полягала у вивченні становлення, розвитку та сучасного стану інституту Президентства в Україні, визначенні його ролі у системі державної влади, впливу на політичний процес і демократичний розвиток держави. На основі аналізу теоретико-правових, історичних і практичних аспектів функціонування президентської влади можна зробити такі висновки.

Розкрито теоретико-правову природу та сутність інституту Президентства. Доведено, що Президентство є складним політико-правовим феноменом, у якому поєднуються норми конституційного права, політична відповідальність і символічна функція національної єдності. Інститут Президента виступає гарантом суверенітету та стабільності державної влади, координує діяльність між гілками влади й забезпечує неперервність державного управління. Встановлено, що українська модель Президентства належить до типу напівпрезидентської республіки, що поєднує елементи президентської та парламентської форм правління. Президент при цьому є арбітром і представником держави, а не автономною гілкою влади, що дозволяє утримувати політичну рівновагу.

Досліджено правові основи функціонування інституту Президента України. Конституція України є центральним елементом цієї системи, визначаючи статус, повноваження, порядок обрання та механізми відповідальності глави держави. Проаналізовано ключові положення статей 102, 103 та 106 Конституції, які закріплюють роль Президента як гаранта Конституції, прав і свобод людини та громадянина, а також суб'єкта стратегічного керівництва оборонною й зовнішньополітичною діяльністю держави. Показано, що правові інструменти — контрасигнація, вето, імпічмент, дострокове припинення повноважень формують систему

стримувань і противаг, спрямовану на запобігання надмірній персоналізації влади.

Охарактеризовано основні етапи становлення інституту Президентства в Україні. На першому етапі 1991–1996 рр. Президент поєднував функції глави держави й виконавчої влади, що відповідало моделі «сильного президента». Після ухвалення Конституції 1996 року система наблизилася до напівпрезидентської. Конституційна реформа 2004 року змістила акценти на користь парламенту, але її скасування у 2010 р. призвело до тяжіння президентської моделі та до кризи влади, що завершилася подіями 2013–2014 рр. Відновлення парламентсько-президентської моделі після Революції Гідності започаткувало період інституційної стабілізації та поступового обмеження персоналістського впливу Президента. Таким чином, інститут Президентства пройшов еволюцію від концентрації влади до моделі демократичного балансу.

Виявлено особливості взаємодії Президента з іншими інститутами державної влади. Відносини між Президентом, парламентом і урядом побудовані на принципі поділу влади та взаємного контролю. Президент бере участь у законодавчому процесі через право ініціативи, визначення невідкладних законопроектів і застосування вето. У системі виконавчої влади глава держави реалізує координаційні повноваження, формує стратегічний курс державної політики, зокрема у сферах оборони, безпеки та зовнішніх відносин. Водночас досвід країн Європейського Союзу демонструє, що ефективна напівпрезидентська модель можлива лише за умови чіткої регламентації повноважень глави держави. У відносинах із судовою владою Президент бере участь у формуванні суддівського корпусу, але не втручається в здійснення правосуддя, що гарантує дотримання принципу незалежності судової влади. Важливу роль у цій системі відіграє Рада національної безпеки і оборони, яка під головуванням Президента координує діяльність органів влади у кризових ситуаціях.

Досліджено сучасні тенденції та проблеми функціонування інституту Президентства. У сучасній парламентсько-президентській моделі зберігається тенденція до персоналізації влади, особливо в умовах воєнного стану. Разом з тим, Президент дедалі більше виконує функцію публічного лідера, модератора суспільного діалогу та представника держави на міжнародній арені. Серед основних проблем визначено про відсутність єдиного закону про Президента, надмірну залежність від парламентської більшості, брак прозорих процедур кадрових рішень та ризики політичної концентрації влади. Подальший розвиток інституту має ґрунтуватися на зміцненні правових гарантій, децентралізації, підзвітності та посиленні ролі громадянського суспільства.

Визначено перспективи вдосконалення інституту Президентства в Україні. Його майбутнє пов'язане з гармонізацією національної моделі з європейськими стандартами демократичного врядування. Потребує посилення правової визначеності, процедур прозорості та ефективності контролю за діяльністю глави держави. У цьому контексті важливими є розвиток політичної культури, підвищення рівня правової свідомості громадян і формування політично відповідальної еліти. Українське Президентство має трансформуватися у функціонально збалансований інститут із сильним представницьким мандатом, але обмеженими можливостями одноосібного впливу на політичну систему.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інститут Президентства в Україні — це динамічна політико-правова конструкція, що відображає процеси державотворення, демократизації та модернізації влади. Він забезпечує єдність держави, виступає гарантом її суверенітету, координує діяльність гілок влади та визначає стратегічні напрями розвитку країни. Подальше вдосконалення цього інституту має відбуватися шляхом зміцнення його правових основ, підвищення ефективності механізмів взаємодії з іншими органами влади та утвердження європейських принципів верховенства права, відкритості й підзвітності. Саме за таких умов інститут Президентства залишатиметься

ключовим чинником політичної стабільності, безпеки та демократичного становлення сучасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Москалюк М. Ф. Президентство в Україні: проблеми інституційного становлення, розвитку та функціонування. Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Думка. 2017. № 5–6 (41–42). С. 79–89. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000693294>
2. Конституційне право України : підручник. 11-те вид. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/51772>
3. Шкуро А. Теоретичні аспекти трактування інституту президентства в Україні. Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. пр. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2024. Т. 49. С. 202–208. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/25>
4. Струкевич О. К., Конотопенко О. П., Лапшин С. А. Політологія : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 403 с. URL: <https://vspu.edu.ua/faculty/histor/documents/pr6.pdf>
5. Головка О. С. Місце та функції інституту президента в політичній системі демократичних суспільств. Аспекти публічного правління. 2018. Т. 6, № 5. С. 41-51. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aplup_2018_6_5_7
6. Кармазіна М. Інститут президентства: походження та сутність феномена. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2004. № 9. С. 36–50. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/PoMe_2004_3_7.pdf
7. Вонсович С. Загальна теорія політики: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2024. 203 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8096/Vonsovych-S.-Zahalna-teoriiia-polityky.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.08.2025).

9. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. Політичний менеджмент. 2010. № 1. С. 68–75. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=PoMe_2010_1_9
10. Паньков А. І. Президентство і український менталітет. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 18. С. 144–148. URL: <http://www.apdp.in.ua/v21/28.pdf>
11. Старків І. М. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі. Форум права. 2012. № 4. С. 859–864. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/99501a64-07ec-468b-b563-9b63c1c066c8>
12. Ковальчук О. Питання нормативно-правового регулювання діяльності Президента України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2023. № 4 (40). С. 86 —91. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2023/dec/32523/231576maket4-88-93.pdf>
13. Конституційне право : навч. посіб. / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 584 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/4aafec55-f44d-4484-b89c-f10fe9f194b5>
14. Зозуля О. І. Конституційне регулювання правового статусу Президента України як глави держави. Університетські наукові записки (Хмельницький університет управління та права). 2009. № 1 (29). С. 42–48. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9623990%2F2009%2F1
15. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент) : Закон України від 10.09.2019 № 39-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20> (дата звернення: 08.08.2025).

16. Телліс С. О. Інститут президентства в Україні та в Угорщині: теоретико-правовий порівняльний аналіз. Дисертація. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». - Київ, 2021. 203 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100752>
17. Street protests in Ukraine: causes, features and consequences. New Eastern Europe. URL: <https://neweasterneurope.eu/2025/08/12/street-protests-in-ukraine-causes-features-and-consequences/> (дата звернення: 10.11.2025).
18. EED-WFD event highlights civic activism and EU accession as pillars of Ukraine's democratic future. European Endowment for Democracy. URL: <https://democracyendowment.eu/news/eed-wfd-event-highlights-civic-activism-and-eu-accession-as-pillars-of-ukraines-democratic-future> (дата звернення: 10.11.2025).
19. Котляренко О. П. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 52-58. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/11.pdf>
20. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX : станом на 19 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20> (дата звернення: 08.08.2025).
21. «Відновлення незалежності Національне антикорупційне бюро України і Спеціалізована антикорупційна прокуратура: аналіз президентського законопроекту № 13533». Transparency International Україна. URL: <https://ti-ukraine.org/news/vidnovlennya-nezalezhnosti-nabu-i-sap-analiz-prezydentskogo-zakonoprojektu-13533/> (дата звернення: 10.11.2025).
22. Мартинюк Р. С. Актуальні проблеми реалізації конституційно-правового статусу Президента України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. № 2 (10). С. 17. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/dd9eea0b-2a4a-4f8a-a00f-e72abb236b86/download>
23. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV : станом на 15 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 08.08.2025).

24. Про Положення про порядок здійснення помилювання : Указ Президента України від 21.04.2015 № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 08.08.2025).
25. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III : станом на 5 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 15.09.2025).
26. Про державні нагороди України : Закон України від 16.03.2000 № 1549-III : станом на 30 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14> (дата звернення: 08.08.2025).
27. «Антикорупційна інфраструктура працюватиме без російських впливів» — Зеленський. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/1073181-antikorupciyna-infrastruktura-pracuvatime-bez-rosijskih-vpliviv-zelenskij/> (дата звернення: 10.11.2025).
28. Берназюк І. М. Реалізація стратегічних актів Президента України: питання теорії та практики. Думки експертів з права. УДК 342.511(477). С. 20 — 25. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D1%8E%D0%BA%20%D0%86\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D1%8E%D0%BA%20%D0%86$)
29. Шляхтун П. П., Войчук А. Ю. Конституційний суд як елемент системи стримувань і противаг. Політичні інститути та процеси. 2025. Вип. 1. С. 113–118. URL: http://politicus.od.ua/1_2025/19.pdf
30. Ленігевич Б. В. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. Державно-управлінські студії. 2017. № 1. 4 с. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/feb/26725/lenigevych.pdf>
31. Скрипник Д. Президент у системі правотворчості: між ініціативою та арбітражем, наук. кер. А. Заболотний. Вінниця : Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2025. 5 с. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/2f8bab93-27e8-4d85-b964-59e9193f01f223>

32. Пархуць В. Д. Право вето Президента України в механізмі стримувань і противаг в державній владі України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 1. С. 44 – 47. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/arkhiv?id=127>
33. Інститут президента в умовах воєнного стану. Політичні інститути та процеси. 2023. № 1 (5). С. 108 – 122. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280393>
34. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII : станом на 30 серпня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 19.09.2025).
35. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI : станом на 30 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 19.09.2025).
36. Про Порядок організації проведення щотижневих нарад у Президента України за участю Голови Верховної Ради України, народних депутатів України, Прем'єр-міністра України : Розпорядження Офісу Президента України від 07.10.2019 № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069703-19> (дата звернення: 19.09.2025).
37. Малишкіна Н. О. Президент України та судова влада: основні форми та правові засоби взаємодії. Актуальні проблеми держави і права. С. 112 —119. URL: <http://www.apdp.in.ua/v82/19.pdf>
38. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР : станом на 30 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-ври>(дата звернення: 19.09.2025).
39. Шкуро А. С. Правові аспекти повноважень Президента України в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 48. С. 247. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/48_2024/40.pdf
40. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. Політичний менеджмент. 2010. № 1. С. 68 — 75. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/zelinska_etapy.pdf
41. Литвин В. Еволюція інституту президентства в політичній історії України: становлення, повноваження, роль і місце у системі правління. Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu

Jagiellońskiego w Krakowie. 2014. 21 с. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/ukr.presid_ua.pdf

42. Кудряченко А. І., Калінічева Г. І., Костиря А. А. Політична історія України XX століття : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2006. 696 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kudriachenko_Andrii/Politychna_istoriia_Ukrainy_X_X_stolittia.pdf

43. Про Президента Української РСР : Закон України від 05.07.1991 № 1295-XII : втратив чинність від 7 трав. 2022 р. на підставі Закону № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12> (дата звернення: 21.09.2025).

44. Про Представника Президента України : Закон України від 05.03.1992 № 2167-XII : втратив чинність від 12 черв. 1997 р. на підставі Закону № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12> (дата звернення: 21.09.2025).

45. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014) : монографія. Чернівці : Книги – XXI, 2016. 552 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013848>

46. Бобровнік Ю. Створення та розвиток вищих державних органів влади незалежної України (1990–2013): історіографія. Наукові записки з української історії. С. 164 — 172. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NZTNPU_ist_2015_1\(2\)_20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NZTNPU_ist_2015_1(2)_20)

47. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні : Конституційний договір від 08.06.1995 № 1к/95-ВР : втратив чинність від 28 черв. 1996 р. на підставі Закону № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-вр> (дата звернення: 21.09.2025).

48. Власенко В. В. Еволюція інституту президентства та його трансформація в сучасній Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. URL: http://lsej.org.ua/2_2023/13.pdf

49. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : перша редакція — від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
50. Протасова В. Парламентсько-президентська республіка в контексті конституційного реформування в Україні. Вісник. Питання конституційного права. № 3 (58). С. 67— 74. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5602/1/Protasova_67.pdf
51. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 15 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0405U002217>
52. Зелінська М. Інститут президентства в Україні в контексті конституційної реформи. Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 114 — 123. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zelinska_instytut.pdf
53. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : редакція від 1 січ. 2006 р., підстава – Закон № 2222-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 24.09.2025).
54. Зозуля О. І. Інститут президентства як об'єкт сучасної конституційної реформи в Україні. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2010. С. 126 — 146. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2010_1_22.pdf
55. Денисенко В. І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.) : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 878 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/01_2021/Denisenko_monogr.pdf
56. Пашков В. О., Хомерікі О. А. Політико-режимні трансформації в Україні (1991–2019): біг по колу на шляху до демократії. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2023. № 1 (56). С. 135-158. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/274020>
57. Денисенко В. І. Захоплення оточенням Віктора Януковича законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні (2010 – початок 2011 рр.). Сумський

історико-архівний журнал. 2020. № XXXV. С. 42–53. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/uk/article/UJRN-0001254054>

58. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV : Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 № 20-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10> (дата звернення: 28.09.2025).

59. Мацієвський Ю. Який режим буде В. Янукович і що з цього вийде? Наукові записки. Серія «Політичні науки». 2010. С. 274 — 289. URL: <https://cpr.ua.edu.ua/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96/>

60. Про Положення про Адміністрацію Президента України : Указ Президента України від 02.04.2010 № 504/2010. URL: [\[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/2010\]](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/2010)(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/2010>) (дата звернення: 28.09.2025).

61. Крейденко І. Інститут президентства в Україні: порівняльний аналіз 2004–2012 рр. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. 2012. Вип. 30. С. 151 — 157. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/issue/download/7/6>м

62. Москалюк М. Ф. Інститут президентства України в контексті політичних криз 2004 та 2013–2014 рр.: фактори впливу та трансформації. Прикарпатський вісник НТШ. Думка. 2018. № 6 (50). С.112 — 123. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pvntsh_2018_6_15

63. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21.02.2014 № 742-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18> (дата звернення: 28.09.2025).

64. Зеленько Г. Система державного управління в Україні: траєкторія змін 2014–2016 рр. Наукові записки. 2016. Вип. 5–6 (85–86). С. 4 — 34. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zelenko_systema.pdf
65. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 12. С.1 — 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=937>
66. Рудич Ф. Президенти сучасної України. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 3 (89). С. 5 — 24. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rudych_presydenyty.pdf
67. Питання забезпечення діяльності Президента України : Указ Президента України від 20.06.2019 № 417/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417/2019 (дата звернення: 28.09.2025).
68. Добровольська Н. В., Хамходера О. П. Офіс Президента України як державний орган (у контексті антикорупційного законодавства). Держава та регіони. 2020. № 2. С. 82 – 90. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/03e37d9c-77f4-4df5-abb8-5dcea591c823>
69. Дзира О. Роль інституту президентства у кризові часи: український та зарубіжний досвід. Бібліотечний вісник. 2022. № 4 (268). С. 92 — 94. URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/bv_2023_4_23.pdf
70. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова [та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf
71. Камінська О., Федорченко О., Алексеєнко А. Діалектичний зв'язок глави держави з парламентом у механізмі стримувань і противаг в Україні. Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право. 2024. № 1. С. 55-59. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2024.01.055>
72. Бориславська О. Роль Президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу: конституційна доктрина і політична дійсність. Часопис.

2019. № 1. Тема: «Президентська влада в змішаній республіці: ідея vs реальність». С.3 — 17. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2019-1/pdfs/1-olena-boryslavska-rol-prezydenta-zmishanii-respublitsi-parlamentsko-prezydentskoho-typu-konstytutsiina.pdf>
73. Сухонос В. В. Реформування конституційно-правового статусу Президента України в контексті поділу влади та зміни форми республіканського правління. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму : монографія / Ю. С. Шемшученко, О. В. Батанов, А. Р. Крусян [та ін.] ; наук. ред. Ю. С. Шемшученко ; відп. ред. Н. Н. Пархоменко. Київ : Юридична думка, 2014. С. 130–159. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreams/a38bfde5-996a-4965-906b-d392f54e9432/download>
74. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. Наукова бібліотека. С.7 — 15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=viche_2014_20_4
75. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. Політичні інститути та процеси. 2023. № 1 (5). С. 87 – 107. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/5_Oleh-Kondratenko.pdf
76. Маслій Вадим. Інститут президентства в умовах президентсько-парламентської системи та його вплив на процес залучення прямих іноземних інвестицій. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2024. Випуск 3-4. С. 51 - 61. URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/611>
77. Скрипник Д. Ю., Заболотний А. Роль Президента у формуванні ефективного комплаєнсу та антикорупційної політики. У зб.: Розбудова доброчесності та комплаєнсу в Україні: виклики і перспективи євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з міжнародною участю. Вінниця : Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2025. С. 253 — 256. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/2f8bab93-27e8-4d85-b964-59e9193f01f2>

78. Ткач Д.І. Місце і роль Президента у зовнішній політиці України: психоаналітичне та візуально-психологічне портретування: монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. 293 с. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/monografiji/tkach_0025.pdf
79. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. авт. ; кер. та наук. ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/Politychna_systema_Ukrainy_.pdf
80. Tsikul I. Особливості оновлення стратегій комунікації інститутів влади в умовах російської агресії (на прикладі комунікацій Президента України). Wschód Europy. 2024. С. 37–53. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/31343694.pdf>
81. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. А. Бевз, С. Г. Брехаря, М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевський, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/ZMINY-POLITYChNYKh-REZhYMIV.pdf>
82. Чепульченко Т. О., Левіцька Н. О. Перспективи розвитку інституту президентства в Україні. Правова позиція. 2020. № 2 (27). С. 21–24. URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/v2-27-2020>
83. Мироненко П. В. Форма правління. Політичні трансформації на зламі століть : монографія. Київ : Видавничий центр «Академія», 2014. 220 с. URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/forma-pravlinnia-politychni-transformatsii-na-zlami-stolit-monohrafiia-p-v-myronenko-k-vts-akademiia-2014-220s.html>
84. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). В. М. Шаповал. Київ : Москаленко О. М., 2018. 56 с. URL: http://nulau.edu.ua/materials/files/state_building/0189/01.pdf
85. Constituição da República Portuguesa. VII Revisão Constitucional. Lisboa : Assembleia da República, 2005. 296 p. URL:

<http://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>

86. Parlamentul României. Constituția din 31 octombrie 2003. București : Parlamentul României, 2003. URL: <https://www.presidency.ro/ro/presedinte/constitutia-romaniei>
87. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas : Įstatymas Nr. I-56, priimtas 1993-01-26 / Lietuvos Respublikos Seimas. – Paskelbta: *Valstybės žinios*, 1993-02-20, Nr. 5-89. – Įsigalioja 1993-02-21. – Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2024-01-01. – URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5913>
88. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. / Rzeczpospolita Polska. Warszawa : Kancelaria Prezydenta RP, 1997. URL: <https://www.prezydent.pl/prawo/konstytucja-rp> (дата звернення: 10.11.2025).
89. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV : станом на 28 серпня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 19.11.2025).